בעזרת ה׳ יתברך

ובחרת בחיים

(דברים ל, יט)

פרקי שואה ושיקום

מאת

הרב שלום אלטער מארכעווזעקע

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

עיה״ק ירושלים ת״ו
תשנ״ט

ובחרת בחיים

פרקי שואה ושיקום

מאת

הרב שלום אלטער מארכעווועקע

★ ★ ★

נער צעיר נקלע לאימי השואה, מנותק ממשפחה חמה ואוהבת, מאבד את כל היקרים לו ומושלך לתופת הנאצית. בפרקים אלו מתאר הנער, השריד היחיד למשפחתו המפוארת, את קורותיו בימי המלחמה הסוערים. אין כאן תיאורי זוועה, כי הדגש העיקרי ניתן על הכח הרוחני בחייו; ועל חסדי ה' שליוו אותו על כל צעד ושעל. היתה זאת האמונה האיתנה שבזכותה עבר את השואה ויצא לשלום, הקים משפחה וחינך את בניו ברוח ישראל סבא. כל זאת בזכות הוריו הצדיקים הי"ד בזכות החינוך היהודי הטהור שנספג בדמו מינקותו.

יוחקו בספר

משפחת הורי היקרה
שנעקדה על קידוש ה׳ בשואת אירופה

אבי מורי הרה״ח ר׳ **מנחם מענדיל** בן ר׳ יהודה צבי הי״ד
אמי מורתי מרת **נחמה** בת ר׳ שלום הי״ד
אחותי **באשע** הי״ד
אחותי **חייטשע** הי״ד
אחותי **שיינע רחל** הי״ד
אחי **יצחק אריה** הי״ד
אחותי **לאה** הי״ד

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

לזכר עולם

הרב שמשון ז״ל
בן ר׳ יעקב ישראל שאול ז״ל

הכתובת:

הרב שלום אלטער מארק
אדוניהו הכהן 42
עיה״ק ירושלים ת״ו

©
כל הזכויות שמורות

הקדמה

כ"ד אייר תשנ"ה, 24 במאי 1995.

אתמול, כ"ג אייר, מלאו חמישים שנה לשחרורי מידי הגרמנים ימ"ש. היום הזה חרוט בלבי לעד: ה-6 למאי 1945.

אחרי היסוסים והתלבטויות קבלתי סוף סוף את עצת בני משפחתי, במיוחד רעייתי היקרה תחי', שיעצוני לספר תחילה את קורותי בקלטות ואחר כך להעלותם על הכתב.

הרפתקאותי במשך ארבע שנים ההן יכולות לשמש מקור חיזוק לאנשים, כיצד עברתי את מנת הסבל הקשה מנשוא. מטרה זו דרבנה אותי לצלול לזכרונות העבר, לאסוף את השברים ואת הרסיסים ולהנציחם לדורות יבואו.

האמת חייבת להאמר כי מרבית משארית הפליטה לא העלו על הכתב את זכרונותיהם המרים מימי האימים, תחת מגפי הנאצים. אלו לא נמנעו מכך מתוך עצלות או רפיון, אלא מן הסיבה ה"פשוטה" והנוראה: כי להעלות את זכרונות הימים ההם אינו דבר של מה בכך. הנגיעה בעבר הנורא, מעוררת כאב ועינויים, מחיה מחדש את התופת... כמעט מן הנמנע להבין איך אנשים שחוו את השואה האיומה על בשרם, לא כרעו, ושרדו. אמנם, אלו שנשארו בחיים - רק בחסדי שמים מופלאים זכו

להשאר.

לפיכך חשוב ונחוץ כל כך לספר לדורות הבאים את אשר עבר עלינו, במיוחד נוכח אלו המנסים להציג את השואה, את חורבן יהדות אירופה, כ"בדיה" חס ושלום... כאילו הכל רק פרי דמיון יהודי - - -

העלילה הזוועתית שכל סיפור מעשה השואה וחורבן אירופה - שקר גס הוא, מקובלת גם על פרופסורים באוניברסיטאות שמטיפים זאת לתלמידיהם. שמענו מסטודנט אחד שהתארח אצלינו, כי סטודנטים רבים סיימו את לימודיהם בדעה שהשואה היהודית באירופה אינה אלא פרי דמיון...

הנביא ישעיה (מג) אומר: "אתם עדי נאום ה'". הקב"ה אומר לבני ישראל: אתם עדי. הוא יתברך מנה אותנו לעדים להעיד על הניסים שהתרחשו עמנו. ומכאן אנו לומדים שאנו צריכים למסור את העדות שלנו עצמנו על הניסים שהקב"ה עשה עמנו. לפחות צריכים אנו למסור את הדברים לקרובינו ויקירנו, צאצאינו ונכדינו ולכל משפחתנו. כדי שידעו ויכירו את האמת כיצד הקב"ה שמר והשגיח עלינו על כל צעד ושעל בתקופה הנוראה. בהתרחשויות האימים היה הוא יתברך שומר שארית ישראל למען תשרד ותתקיים ולא תאבד חלילה.

התורה מתיחסת לחיים. כתוב בפרשה (נצבים) "ראה נתתי לפניך היום את החיים... ואת המוות וגו' ובחרת בחיים". מה מאושרים אנו, אלו ששמעו לעצת הקב"ה לבחור בחיים. לבחור בחלק החסדים, הניסים וההשגחה שהשגיח הקב"ה על כל הנותרים בחיים. למרות כל

המאורעות הסוערים ראו בעליל כי את היהודים שהקב"ה חנן את חייהם וחפץ להצילם, לא נטש לרגע. מה מאושרים אלו אם יוכלו להתרכז ולהתבונן בניסים וחסדים אלו.

זהו הצווי "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך" וגו'. הקב"ה מצווה לנו את אשר עלינו לזכור ולמסור לבנינו ובני בנינו. לזכור ולספר את החיובי ואת הטוב לבנים ולנכדים שנולדו אחר המלחמה, שזה עצמו נס מוחשי שקם והיה למרות רצון שונאי נפשינו שרצו להכחידנו, חס ושלום.

כאשר אני ורעייתי באים לבקר בירושלים עיר הקודש, אנו מבחינים בתיירים דוברי גרמנית שבאים לכותל המערבי בירושלים, והם לא יכולים להאמין למראה עיניהם כי הוריהם או סביהם עמלו שנים ארוכות להשמיד ח"ו את עם ישראל, ושם על יד הכותל המערבי חייבים הם למסור את תיקיהם ליהודים לבקורת, טרם יורשו לגשת לכותל המערבי. כמעט מן הנמנע להאמין למציאות כזו. ואכן, הם מתקשים להאמין, כי הלא ידיהם שלהם דחפו את גוויות היהודים למשרפות הגז! והנה קמו מתוך האפר, קרמו עור וגידים ושבו לתחיה!

עכשיו באים הגרמנים האלו - הרוצחים שרצו להשמיד את עם ישראל עד אחרון בניו, חס ושלום, הם או בניהם ונכדיהם - לבקר בכותל המערבי.

אנו מאושרים בהבנת המושג של תורת חיים - "ובחרת בחיים". וזאת עלינו למסור לבנינו ונכדינו: את הבררה החופשית של "ובחרת בחיים" - לבחור בחיים. כאמור יש למילים "ובחרת בחיים" שתי משמעויות: א' לבחור בדרך

החיים של תורה ומצוות; והשניה: איך לכוון את דרך החשיבה. לאדם נתנה הבררה להתהלך עם קושיות וספקות, וחלילה להעבירם לילדיו. או להפך: להתהלך עם תרוצים, עם חיוך, עם שמחה. ב"ה, ישתבח שמו לעד, שעזרני ונתן לי כוחות להקים בית חדש, להתחיל בדרך חדשה. ועל כל זאת לבנו מלא הודיה אליו יתברך.

הקב"ה צוה אותנו, ועל זה אנו מבקשים מדי יום ביום, שנזכה "ללמוד וללמד לשמור ולעשות". לא רק ללמוד עם בנינו ונכדינו אלא גם להפיץ את הסיפורים האלו בין כל האנשים שיכולים להפיק מהם תועלת בעבודת ה'. שיוכלו להבין טוב יותר את גדולת הבורא יתברך.

לפיכך חשים אנו חובה קדושה, על אף שלעתים משימה זו מענה ומיסרת וכמעט קשה מנשוא. אין כאן שאלה של רגשות, איך חשים את האחריות הזו. קיימות מצוות שקל לקיימן ולעומתן מצוות שמקיימים אותן רק משום שכך צוה השי"ת. כמאמר החידושי הרי"ם זצ"ל: שהכוונה הנעלה ביותר בעת קיום מצווה היא לקיים אותה כי "אשר קדשנו במצוותיו וצוונו" - מפני שכך צוה לנו הקב"ה שבחר בנו לקדשנו לעמו.

על כן חשתי חובה להתחיל לספר את ספור חיי מתחילה. אני חייב תודה להורי המנוחים, עליהם השלום, שגדלוני מינקותי בדרך התורה והמצוות.

נעורי בפולין טרם פרוץ המלחמה

נולדתי בעיירה אוסטרוב - מזוביצק, לא רחוק מוורשה. בימינו, בנסיעה באוטובוס, אורכת הדרך כשעתיים.

העיירה איכלסה מגוון של תושבים יהודים; חסידים ומתנגדים. כמו כל ערי ועיירות פולין.

אבי ז"ל נמנה עם חסידי גור. גם אמי ע"ה באה ממשפחה גורית. שמי בישראל נקרא על שם סבי, אב אמי, שנפטר בתקופת מלחמת העולם הראשונה. אשתו, סבתי ע"ה, חיה עמנו עד למלחמת העולם השניה.

סבתי השניה ע"ה מצד אבי, נפטרה טרם פרוץ המלחמה, וכן סבי ז"ל. הכרתי את שניהם. סבא היה חסיד גור נכבד.

הייתי אחד מתוך שישה ילדים. הורי חנכו אותי בחינוך תורני קפדני. מאבי ע"ה למדתי אהבת תורה ויראת שמים. אהבת התורה של אבי הייתה כל כך חזקה שאפילו בזמן המלחמה לא העתיק עיניו מן הספר שבחיקו. תמיד ראו אותו צמוד לספר, למרות כל הקשיים מסביב.

אבי קיים בי מצוות "ושננתם לבניך", "ולמדתם אותם את בניכם" במלוא מובן המילה. אף פעם לא היה שבע רצון רק עם למודי בחדר או בישיבה, הוא עצמו גם למד עמי. הוא היה מעירני בשעה חמש לפנות בוקר ולמד עמי עד לכתי לחדר. כמו כן גם בשבתות, למד עמי בהפסקות בתפילה (כמנהג בגור) בעת שנערים אחרים שחקו בחוץ.

אני נזכר איך שאבי ז"ל גם קיים את ה"ובלכת בדרך". כשהייתי נער היה מוציאני לטיול, ובדרך הסביר ופרש פרקים

שונים. פעם אחת הסביר את מילות "בריך שמיה דמארי עלמא" שאומרים בעת הוצאת ספר התורה מארון הקודש. בפעם אחרת בטיול של שבת אחר הצהריים, פירש אבי את המילים של פרק "השמים מספרים כבוד קל ומעשי ידיו מגיד הרקיע". הוא הבין שנחוץ לי לדעת את פרוש המילים של פרקים אלו.

אבי הוסמך לרבנות. נקל להבין כי בפולין לא היה קל לקבל סמיכה, כמו בימינו. אף על פי כן, כאשר התעוררה שאלה, לא אבה לטול על עצמו אחריות ולפסוק את השאלה. את השואלים שלח אל רב העיר. כאשר הלכו אל הרב אמר אבי למפרע את התוצאה, אם הרב יפסוק כשר או לא.

אני נזכר במידת הכנסת אורחים של אבי. הוא לא הלך הביתה מן ה"שטיבל" החסידי בליל שבת לאחר התפילה לפני שכל המתפללים עזבו, כדי להביא הביתה אורח שנשאר מבלי לדעת לאן לפנות... הוא היה אומר לאמי ע"ה כי בכל מה שיש בביתנו חייבים אנו להתחלק עם אורחים. הוא גם נתן להם מיטה ללינה בביתנו, בדיוק כמו לילדיו.

זכור לי כי תמיד כשאבי שוחח עם ידידים, נסבה השיחה לדברי תורה. צעיר מדי הייתי כדי להבין במה המדובר, אבל שמעתי שהם משוחחים בדברי תורה. גם בבונקרים, בימי המלחמה, לא פסק אבי מנהגו, גם אז שוחח תמיד עם "שכניו" בדברי תורה.

אמי ע"ה שפכה דמעות כמים בהדלקת נרות שבת או בשעת לימוד ב"צאינה וראינה" ואמירת תחינות בשבת אחרי הצהריים. תמיד התחננה שילדיה יהיו יהודים כשרים ונאמנים, בנים לתפארת לעם ישראל.

בילדותי ראיתי את אמי שופכת דמעות רותחות בעת שלמדה ב"צאינה וראינה" על משה רבינו ע"ה כשהתחנן לפני השי"ת שיזכה להכנס לארץ ישראל אפילו כצפור עפה... הוא התחנן שיותר לו, כמו צפור, לעוף לארץ ישראל ומיד לשוב בחזרה, רק כדי לראות את הארץ הטובה... דמעות כמים שפכה אמי למקרא הדברים האלה. את הרצינות בה למדה ב"צאינה וראינה", כשהיא חיה ומשתתפת עם כל הנאמר שם, לא אשכח לעולם...

שנים לאחר מכן, לאחר המלחמה, כאשר זכיתי בפעם הראשונה להגיע לארץ ישראל על כנפי ה"צפור" הגדולה – האווירון, עלתה בזכרוני תפילתו של משה רבינו עליו השלום, כפי שקראה אמי מן ה"צאינה וראינה". חשתי אושר שזכיתי "לעוף" לארץ ישראל. ומחשבה זו אינה נוטשת אותי.

כל אלו נחרטו במוחי הצעיר נוכח יושר הורי ודרכיהם הטהורות, מסירותם לתורה ולמצוות. אני מודה תמיד להשי"ת שזכיתי להתחנך בחינוך כזה.

★ ★ ★

טרם עקרנו מאוסטרובה ללודז' הייתי אחד מן המשוררים ב"שטיבל" הגורי בימים הנוראים. הייתי "סולו", והורי המנוחים ע"ה, שאבו מכך מלא חופניים נחת.

בערך שנתיים לפני המלחמה עקרנו ללודז'. לודז' הייתה עיר גדולה מלאה ביהודים. רושם עז עשו עלי החסידים המקומיים החריפים, בעלי פאות רחבות וארוכות, המתהלכים בחוצות לודז'.

הלך הרוח ברחוב הפולני היה אנטישמי. כמה עזות דקדושה נדרשה כדי להתהלך עם הלבוש היהודי המסורתי. לא לשים לב לעינים מזרות השנאה של הגוים שהביטו בנו בזעם ועוינות בלתי ניתנים לתאור. השקצים הצעירים ידו בנו אבנים בלכתנו ובשובנו מן החדר. כמה אומץ נדרש כדי לעמוד איתן ולא לפול נוכח התקלסותם!

בלמדי בדף היומי מסכת סנהדרין, על אנשי סדום, על אודות הנהגתם הרעה ורשעותם, הרהרתי: קשה להבין איך יכלו אנשים לנהוג ברשעות נוראה כזו בין אדם לחברו. כל זה מזכיר לי את מה שלמדתי מנסיון בתור נער צעיר בפולין.

הלקח הראשון זכור לי בתור בחור בעת לימודי בישיבה. הסטודנטים מן הגימנסיה נהגו להכנס לשוק לקניות ביום השוק. על מראם החיצוני ושפתם נכר ההבדל בין בחורי ישיבה לבינם. ההבדל היה בולט מאד; שפתם, התנהגותם והליכותיהם רחוקים היו כרחוק מזרח ממערב מאורח חיים יהודי.

הגוים הפולניים היו רשעים ברובם. דבר זה בלט גם בתקופת המלחמה. אמת נכון, היו יהודים שהיתה להם זכות להתחבא אצל הגוים בכפרים, עם אלו קשרו הכרות טרם המלחמה כאשר באו עמם בקשרי מסחר. אבל יהודים רבים גם נמסרו לגרמנים על ידי הפולנים.

הכרתי אשה בעלת עסק בקראס, גליציה, שבתחילת המלחמה העניקה את כל רכושה לפולני כדי שיחביאנה עד אחר המלחמה. אבל הפולני נטל את כספה ורצחה נפש! פשוט, רחמנא לצלן, נטל גרזן והתיז את ראשה! וזה היה פולני, לא גרמני!...

אף על פי כן היו גם יהודים שמצאו מסתור אצל הגוים. אבל להורי לא היו מכרים וידידים מן הגוים.

הכרתי יהודיה שגודלה אצל גוים ולתומה סברה כי אף היא נכריה. היא גם התחתנה עם גוי. רק לפני מותה גלתה לה אמה המאמצת כי באמת אינה בתה כלל רק בת ישראל שהוריה נספו בתקופת המלחמה. הנכדה, (בתה של המאומצת) כיום בת שמונה עשרה, נמצאת היום בארץ ישראל. אבל עד הנה לא ידעה כלל על מוצאה היהודי.

היו גוים בודדים שהכניסו עצמם לסכנה כדי להציל יהודים. אבל אלו, כאמור, היו יחידים. על פי רוב עבדו שכם אחד עם הגרמנים כדי להשמיד יהודים.

★ ★ ★

בתחילת המלחמה, מיד אחרי בר מצווה שלי, גייסו אותי לעבודה. עבדנו בחוץ כאשר לפתע הופיע מהנדס גרמני בעל בשר ולחיים אדומות. זכור לי מילדותי כי כאשר רצו לציין בהתפעלות כשרונות של מישהו, היו אומרים עליו: "לזה יש ראש של מהנדס..." על כן חשבתי לתומי כי מהנדס הוא אדם אינטליגנטי, עדין נפש בעל כשורים יוצאים מן הכלל. ולפתע נפגשתי עם מהנדס גרמני, שפל אדם, שנוכח ה"מגיני דוד", הצהובים שלנו התגלה ברשעותו החייתית ו"עוצמתו" הנבזית בהכותו יהודים על ימין ועל שמאל.

עמדתי נבהל ומשתומם: איך יתכן כי אדם "אינטליגנטי" יתנהג בשפלות כזו? הייתה זו סתירה עצומה לחשיבתי הקודמת. אז לא ידענו עדיין שהגרמנים מסוגלים לגרוע בהרבה מהכאת אנשים במו ידיהם. הכאת חלשים מבלי לקבל "תגמול" מן המוכים הכנועים והמושפלים.

לעולם לא אשכח את הלקח הראשון שלמדתי אצלם. היום, במבט לאחור על אנשי סדום שחוקקו חוק שמי שהוכה חויב בתשלום למכה, כשמישהו הכניס אורח לביתו, ענשוהו אנשי סדום בהשכבתו במיטה ובקיצוץ רגליו אם אלו ארוכים היו ממידת המיטה וב"מתיחת" הרגליים אם אלו קצרים היו מאורך המיטה - אכזריות במידה כזו שאי אפשר לדמיין נוראה ממנה. או הנערה שאנשי סדום מרחו אותה בדבש כדי שהדבורים יעטו עליה לעקצה. זעקות הנערה בקעו שמים והקב"ה כביכול החליט להשמיד את סדום על תושביה.

אלפי שנים אחרי, באו הגרמנים ה"מתורבתים" בעלי ה"השכלה הגבוהה" האנשים האינטליגנטים ביותר, סטודנטים באוניברסיטאות שלמדו מכלול מדעים לטובת האנושות, והתגלו בשפלותם הנבזית. ברשעות ואכזריות שאי אפשר להעלות על הדעת; ברצחם ובהשמידם אנשים חפים מפשע, מבוגרים וצעירים, הורים וילדים, בהנאה סדיסטית, בתשוקה פראית. לא יכלנו להבין ולהאמין איך יתכן שאדם אחד יוכל לשנות מיליוני אנשים, להפכם לחיות צמאות דם, שסכנה לבוא בקרבתם. והרי אחרי המלחמה הפכו אלו שוב ל"אנשים"... אנשים בין הבריות שמנהלים אתם משא ומתן, קונים אצלם ומוכרים להם... אי אפשר להאמין כי מדובר באותם אנשים, המדברים ב"עדינות" ובנימוס יותר מאנשים מאומות אחרות. היתכן שאנשים אלו נהנו כל כך מרציחה לפני מספר שנים? אבל לדאבון הלב זו הייתה מציאות איומה ואמיתית. ללא שום שקר וכזב.

לזה אני מתכוון באומרי כי לאחר המלחמה נקל לי להבין את המשמעות של רשעות אנשי סדום ואכזריותם. נקל להאמין באמיתות הסיפורים הנוראיים על מעשי הסדומיים. וחובה

עלינו לספר לצאצאינו ולדורות הבאים אחרינו למען יפיקו לקח וילמדו את טבע האדם שיכול להתפך, בן יום, מן הקצה אל הקצה, כאשר חייו אינם מושתתים על תורת אמת, תורת ה' הקדושה והטהורה שהקב"ה נתן לנו.

פרוץ מלחמת העולם השניה

החיים היהודים התנהלו כרגיל בפולין עד פרוץ מלחמת העולם השניה. שאז התגוררנו בלודז'.

מיד בתחילה, חלתה חיה'טשע אחותי ע"ה בת החמש עשרה. היא נפלה קרבן ממחלת הדיפטריה ל"ע, מחלה קטלנית שלא היה במה לרפאה. היא נפטרה ביום הראשון של חג הסוכות. אבינו ז"ל נסה לומר עמה וידוי אבל היא עצמה קראה קריאת שמע וברכת "המפיל", ובתוך כך התעלתה נשמתה הקדושה והטהורה השמימה.

כולנו נשארנו בבית בשעת ההלוויה. רק הורינו לוו אותה למנוחתה. בשובה הביתה מההלוויה, התבטאה אמי במר לב כי היא מקנאה בחייטשה... כי עדיין אין אנו יודעים מה מצפה ליהודים בהמשך הדרך...

מסע הנדודים הראשון

היציאה מלודז׳

היה זה בתחילת חורף ת״ש בלודז׳. באחד הלילות המושלגים פרצו אנשי משטרה ללודז׳ והובילו אותנו במהירות לתחנת הרכבת. בבהלה נאלצנו לחטוף מכל הבא ליד. אמי ע״ה נטלה בזרועותיה את אחותי הקטנה לאה׳לה בת השנה. וכך רצנו בסימטאות המושלגות לתחנת הרכבת. עדיין זכור לי השעון בתחנה.

מאוחר יותר נודע לנו שהריצו אותנו מלודז׳ כדי להכין את המקום לגיטו לודז׳. הרחוב בו התגוררנו וכמה סמטאות סמוכות, נדרשו להם להקמת הגיטו.

ברכבת הובילו אותנו לגליציה. תחילה הגענו לעיר יאסלה, שם הובילו אותנו לכנסיה. באותו לילה נשארנו ללון בכנסיה ולמחרת הובילו אותנו לעיר אחרת, קרוסנה, שכונתה באידיש קרוס.

החיים בקרוס שבגליציה

בקרוס היה המצב רגוע יחסית. עדיין יכלו לשחד את הגיסטפו. עדיין התקיים "יודנראט" – מועצה יהודית, שבראשה עמד יהודי גרמני בשם אנגלרד. בשל בקיאותם בשפה הגרמנית, נהנו חברי המועצה מן הפריווילגיה של הדברות עם אנשי האס. אס. הגרמניים.

עדיין היה עמנו שוחט ששחט בחשאי, מדי שבוע בשבוע, כדי לספק בשר לשבת. הזקנים והפאות כבר לא פארו את הפנים היהודיות, אבל היה מה להתפעל נוכח אדיקותם של היהודים. כאשר התעוררה שאלה על הבשר, לא עלה הבשר על אף שולחן יהודי בגיטו באותה שבת, ואף אחד לא התרעם כלל!

את הבר מצוה שלי חגגו בקרוס. בחשאי נאסף מנין ובמהלך החגיגה נשלחו אנשים החוצה לרחרח אם "מישהו" אינו מסתובב בחוץ. לאחר סיום התפילה התקיימה הבר מצווה. עוד זכיתי שאבי ע"ה יברך "ברוך שפטרני" בבר מצווה שלי.

בקרוס שהינו עד 1942. מעת לעת החמיר המצב. אבל פחות או יותר התמדנו בחיים שגרתיים בכל המצבים.

בהזכירי את קרוס, ראוי גם לציין משפחה אחת מקומית שבמשך ימי השבוע כמעט ולא היו לה שום אמצעים להתכלכל. אבל בשבת הכניסו אורחים הביתה והגישו מן המיטב כמו בבתי הנגידים. כל האורחים שהגיעו לשבת לקרוס אכלו שלוש סעודות בבית זה.

אחד היהודים מקרוס בשם ר' נחום, היה צדיק גדול. כאשר

הנהר היה קפוא, שבר את הקרח כדי לטבול. מקווה עם מים חמים כבר לא היה בקרוס.

ר׳ נחום דנן היה הולך עם טליתו תחת בית שחיו. מבלי לשים לב שבאופן רשמי כבר נאסרו התפילה והטלית עם תפילין. פעם אחת, בלכתו בדרך עם טליתו, בריש גלי, פגש בו ה״פולקס דויטש״ בעק שעבד עם הגיסטפו. לאחר מכן ספרו כי הצורר בעק ירק על ר׳ נחום הקדוש ורצחו נפש על קידוש ה׳.

בקרוס, בסמוך אלינו, התגורר יהודי בשם ר׳ שאול ווינברגר. אשתו היתה נכה ר״ל. רבי שאול הכין, בכל מוצאי שבת, תפוחי אדמה מהבילים וחמיצה, לכבוד סעודת מלווה מלכה אליה הזמין המון רב לביתו.

ר׳ שאול הלך גם בכל בוקר לבית המדרש להביא שתיה חמה, קפה או טיי, למסתופפים בבית ה׳. החמין שהביא החיה נפשות. כאשר הגענו מלודז׳ ונכנסנו לבית המדרש, הגיש לנו ר׳ שאול חמין והחיה נפשינו. כזה היה הצדיק ר׳ שאול ווינברגר.

זכור לי עוד יהודי מלודז׳ בשם פרכיצקי, במקצועו היה שען אבל היה תלמיד חכם גדול. עם אבי זי״ע שוחח רק בדברי תורה.

★ ★ ★

בקרבת קרוס התקיים מחנה עבודה ששם היו התנאים קלים מעט ממחנות אחרים. דבר זה הטעה יהודים רבים שהיו כבר בצד הרוסי, אלו חזרו (בדרך בלתי לגלית) לצד הגרמני. אבל שיבה זו הייתה בעוכריהם. כי ב-1942 כאשר המלחמה בין

גרמניה לרוסיה כבר הייתה בעיצומה והגרמנים סבלו אבדות כבדות במלחמה זו, פרקו הגרמנים את חמתם על ראש היהודים.

בעת ההיא נערך ה"אויסזידלונג", פינוי יהודים ממקום מגוריהם והעברתם. רק מתי מספר אנשים נשארו בעיר. איש לא ידע מה עליו לעשות, איך להציל את חייו. אנשים נרשמו לעבודה בבבתי מסחר גרמניים. מי שהתמזל מזלו ונרשם לבית מסחר בעל חשיבות מרובה יותר, נשאר בחיים בעת ששאר היהודים כבר נלקחו לדרך הסופית.

אני נרשמתי לעבודה בבית מסחר להפקת יין ודבש מלאכותיים. בעלי העסק היו יהודים שעבדו בשרות הגרמנים. לכאורה היה זה מקום בטוח כי העובדים במקום מצוידים היו בניירות שהעידו על עבודתם למען הגרמנים.

ואז נתן הקב"ה מחשבה בקרבי כי המקום אינו בטוח מספיק. היה לי ידיד בשם יקותיאל קיזלשטיין. שנינו החלטנו להרשם לבית עסק גרמני. כל אחד מאתנו מצויד היה בכרטיס עבודה. כרטיסים אלו נלקחו להחתמה לאשור כי אנו עובדים למענם. ביום בו אמורים היינו לקבל בחזרה את כרטיסנו המוחתמים, החזירו לי את כרטיסי מיד. אבל כרטיסו של יקותיאל, לא הושב לו. ההשגחה העליונה הובילה כך...

לאחר שבוע הגיע היום הנורא. בהיותינו בעבודה, נלקחו משפחותינו מן הבתים. כאשר הכריזו את שמות האנשים העובדים, השאירו את אלו שעבדו בבית המסחר הגרמני בו נרשמנו. וכן נשארתי. אבל יקותיאל שלא קבל את כרטיסו, נשלח לדאבון הלב...

נחמתו היחידה של יקותיאל הייתה שהבחין מרחוק באמו

ואחותו בקרון. הוא רץ לעברן לקרון, אבל הרוצחים האוקראינים הפליאו בו מכותיהם.

באותו יום ראיתי עין בעין את ההשגחה העליונה שקבעה מי יחיה ומי ימות... כפי שאנו אומרים בתפילת ראש השנה ויום הכיפורים. מיינו והפרידו בין הנשארים בחיים לבין אלו שלא זכו לכך. הם חתמו מי יחיה ומי, חלילה, לא. אבל אפילו אלו שנשארו בחיים, ספגו מספיק מכות מכל הכוונים. בכל הזדמנות הוכו היהודים מכות רצח על ידי האוקראינים הצעירים, והגרמנים.

מאוחר יותר הקימו את הגיטו בקרוס. העיר שונתה לבלי הכר. יותר לא היה שם ר׳ שאול ווינברגר ע״ה. כל הדברים שהקלו והמתיקו מעט את מצוקות הגלות, פסקו.

חז״ל אומרים שהקב״ה מכין את הרפואה לפני המכה. מיד בתחילת המלחמה, כאשר אנו הצעירים עבדנו ברחוק של כמה קילומטרים מהבית בקרוס, רצו עדיין הגרמנים ימ״ש להפגין קבל עם כי הם מתנהגים ״אנושית״ אל היהודים. היתה תקופה שכאשר הרופא הגרמני אישר כי מישהו אינו כשיר לעבודה, הותר לו לשוב לביתו. פעם אחת בא אלי אבי ע״ה ובקש ממני לשוב הביתה להבדק אצל הרופא הגרמני. הראיתי לרופא את ברכי הכואבת שהעצמות שבה מתחככות וגורמות לי צליעה. הרופא בדק אותי והתיר לי לשוב הביתה. היה זה כאמור בתחילה כאשר הגרמנים רצו עדיין לעשות רושם של אנשים מתורבתים שמתנהגים אנושית עם היהודים.

כאמור התנהלו החיים בקרוס פחות או יותר לפי התנאים של תחילת המלחמה. אבל המעט שכן נותר בגיטו, גם לא ארך

זמן רב מדי. באחד הימים שילחו אותנו מקרוס לריישה, עיר גדולה במערב אירופה.

החיים הקשים בגיטו ריישה

גיטו ריישה מחולק היה לשני חלקים: אי ובי. בשטח אי שרר לדאבון הלב, טיפוס קשה ל״ע. (גם אני הייתי בשטח אי) אנשים נפלו לדאבון הלב כזבובים, ולא היה במה לקדם את הרעה. לא יכולתי ללכת על רגלי אבל הקב״ה עזרני ושלח לעזרתי אם ובנה שסייעו לי בכל יום ויום, תמכו בי והחיו את נפשי. הם הביאו לי תה חם ואט אט שבתי לכוחותי והתחזקתי.

בצד השני של הגיטו ששם היתה ההתיחסות, לפי השמועה, קצת טובה יותר, שם הותר לעבוד ולקבל מעט מזון, הייתה נערה יהודיה, טובת לב וגומלת חסדים, שכלל לא הכרתיה, היא שלחה עבורי מזון מן העבר השני של הגיטו. מימי לא דברתי עמה, גם לא ידעתי בת מי היא אבל כיון שמשמים גזרו עלי חיים, שלח הקב״ה את השליחים הנכונים להצלתי.

גם לאחר המלחמה היו ימים שלא היה מה לאכול, והמצב קשה היה ביותר אבל הקב״ה שלח תמיד את שליחיו ברגע הנכון להחיותינו.

הקב״ה שמר אותי על כל צעד ושעל. על יד המחנה שלנו היה מקום למעבר המשלוחים. ב״משלוחים״ אלו היו אנשים שכבר שלחו אותם למותם, ממחנות אחרים. שברי אדם, שלדים בלבד, עור ועצמות ואיברים מדולדלים. כשהרכבת חנתה על יד מחננו, נכנסו הציידים, חטפו אנשים נוספים מן המחנה שלנו וצרפו אותם למשלוח. איש לא ידע איפה להסתתר מהם. גם כאשר מאוחר יותר ניסו אנשים להתחבאות אבל בדקות ספורות מלאו משלוח חדש של ״סחורה אנושית

טריה". פעמיים הצלחתי להתחבאות אבל בפעם השלישית גלו אותי, חטפו אותי ושלחו למחנה אחר. מקום מועד לגוויעה תוך ימים ספורים...

היהודי שישן בחדר עמי, ר' יוסף, היה בעל לב יהודי חם, כמו אב היה לי. חטפו אותו לעבודה בפעם השניה בו התנהל מצוד על אנשים.

בגיטו ריישה התגוררתי בדירה בה דר יצרן נעליים. לפיכך, כאשר שאלו אותי מאוחר יותר למקצועי, נתן הקב"ה רעיון בראשי לומר כי הנני יצרן נעליים.

בפעם הראשונה בחיי ראיתי דולר אמריקאי כאשר שמשתי כיצרן נעליים אצל הגרמנים. אנשים הטמינו כסף בנעליהם. וכן מצאתי פעם אחת דולר בנעל... את הדולר נתתי לאם ובנה שהזכרתי קודם, שהחיו את נפשי, הם נתנו לי זלוטים בעבורו. שמחתי בזלוטים כמוצא שלל רב, כמי ששפר גורלו וזכה בזכיה... בעבור הזלוטים רכשתי תפוחי אדמה לכמה ימים.

כאמור, במצוד השלישי לגיוס אנשים לעבודה, חטפו אותי למחנה הוטא קומרובסקה, במחנה פוסטקוב על יד דמביץ. התנאים במחנה היו קשים מנשוא. אנשים לא החזיקו שם מעמד יותר מימים, שבועות או חודשים. העבודה התנהלה שם יומם ולילה. על אודות מחנה אימתני זה, נכתב ספר.

הוטא קומרובסקה אינו מחנה מוכר. אבל התנאיים במקום היו נוראיים. מי יודע כמה מחנות קטנים נוספים כאלו היו בפולין שאינם כל כך מוכרים. למרות שבמחנות אלו לא היו תאי גז כמו באושוויץ ומידנק, אבל אנשים נפלו שם בלאו הכי, תוך זמן, קצר בגלל התנאים הנוראיים ששררו שם.

בפוסטקוב נשארו בחיים רק מתי מספר. כאשר הגענו לשם, ספרו לנו המעטים ששרדו, על נכותם. חלקי רגליים וגוף אבדו שם, כך ספרו. לזה חסר עקב ולזה איבר אחר, אלו קפאו בכפור ששרר שם בחורף.

אנחנו הגענו למחנה בקיץ. הגרמנים השאירו אותנו בחוץ במשך שבועיים, חשופים לקרני השמש ולאבק. לא הקצו לנו מקומות לינה עד שהתחלנו לעבוד. בינתיים, בשכיבה בשמש בחוסר מעש, שרנו שירים רוסיים כמו: "רוסים יקרים, אנו שרים שירים..." כי חיכינו להתקפה רוסית שתשחרר אותנו מן הגרמנים...

גם מכת הכינים השתוללה שם במוראותה. כינים גדולות שנגסו בנו בכל פה. הכרנו "אותן" כבר מקודם, ממחנה הוטא קומרובסקה. הגרמנים הניחו אותנו בשמש כדי לחטא אותנו מן הכינים, שתושמדנה בלהט קרני השמש. (זה היה בקיץ) חסדי ה' כי לא תמנו.

על כן אני מספר שוב ושוב את סיפור קורותינו כדי לחדד את ענין "אם חפץ בנו ה'" שראינו בזמן המלחמה. שמי שהקב"ה גזר עליו חיים, נשמר על כל צעד ושעל.

אנו גם מקווים שכפי שאפשר להוציא את הזולת בקידוש, כן כבר סבלנו והוצאנו ידי חובה את כל עם ישראל שלא יצטרכו לסבול עוד צרות וענויים בגלות...

★ ★ ★

אתנו במחנה היה יהודי גרמני שידע לקרוא גרמנית ברהיטות. לעתים היה מקבל עתון מאחד השומרים. את השומר ההוא היינו מכנים "בחור הישיבה" כי מראהו לא היה

כלל כשל גרמני אלא כיהודי. השומר הנ"ל נתן פעם אחת בשתיקה עתון ליהודי הגרמני וכן ידענו קצת חדשות. אילו נודע לאנשי האס. אס. על המעשה, בוודאי היו יורים בו למוות.

הבהרתי למפרע כי על היהודי לבחור בחיים כצווי התורה "ובחרת בחיים". על כן איני רוצה לספר בפרוטרוט על ההתרחשויות במחנה כיצד יהודים נפלו שם מדי יום ביומו.

בהוטא-קומרובסקה הביאו אותנו בשלוש לפנות בוקר, מן המחנה לעבודה. בזמן ה"צעדה" חויבנו לשיר. היה עלינו לכרות עצי ענק שאיני יודע אפילו מתי נטעו אותם. יתכן כי אלו שרדו שם מימי אדם הראשון. גרזינים, משורים או כלים אחרים, לא נתנו לנו. גם בגדים לא היו לגופנו. (היה זה "פטנט" כדי למנוע בריחת יהודים. כי מי זה יחלום לברוח במערומיו? הבורח יוכר מיד ויושב למחנה...)

ובכן, עצי ענק אלו היה עלינו לכרות ולהעביר. לא רק עץ בודד, אלא עשרות עצים. בסיום כריתת עץ, נאלצנו לגשת לעץ אחר, ללא מנוח, ללא הפסק. הם לא התירו לנו דקה למנוחה. ובתוך עבודת פרך זו של כריתה והעברה, נטלו הגרמנים ענפים מן העצים והכו באמצעותם ללא רחמים על ראשי היהודים העובדים.

★ ★ ★

אבל גם במחנה זה ראיתי את החסדים הגדולים של הקב"ה. כי כאשר סיימתי לחטוב את העץ הראשון וחפצתי לנוח מעט מן העבודה הקשה, לא נגע בי המפקח לרעה. לא יכולתי להבין זאת. והרי היה סדיסט ומרצח שהכה וענה את העובדים היהודים האומללים, יומם ולילה. אבל בי לא נגע, שערה

מראשי לא הפיל ארצה. ממש לא יאמן. נמנעתי לספר את העובדה אפילו לילדי כי חשבתי שבודאי לא יאמינו לי. הם ישאלו ובצדק: במה היית מיוחס גדול יותר משאר היהודים? מן הסתם אינך זוכר שהכה אותך... כך ובדומה יטענו כלפי.

כך היה מלפנות בוקר עד הצהריים. פעמים רבות עבר המפקח בקרבתי אבל שום רע לא אונה לי. למרות שיהודים אחרים ספגו ממנו תמיד מכות רצח. עד היום אני שואל את השאלה: רבונו של עולם, במה זכיתי שהמרצח העלים עיניו ממני ולא הכני כפי שהכה את שאר היהודים במחנה?...

הייתי עדיין נער צעיר. נדרשה זריזות כדי להוציא את שורשי העץ ולקצצו כליל. כאשר העץ התרכך, צריכים היינו למושכו בכח ממקום גידולו כדי לעקרו. גם אם נפל על ראשינו, לא הרשו לנו הגרמנים להרפות.

כאשר סיימנו לעקור עץ אחד, נאלצנו מיד להתחיל בעקירת העץ הבא. הייתה זו עבודת פרך שאי אפשר לתארה במילים.

בשעה 1 חלקו ארוחת צהריים, סיר גדול מלא במים חמים שחולקו במשורה לכל אחד מאתנו. זו הייתה כל הארוחה. היו מי שנדחקו כדי לקבל תוספת מן המרק. אלו ספגו מכות קשות בראשיהם מידי המפקחים היהודים. אבל כיון שהעלובים כבר התרגלו למכות שנתכו עליהם בלאו הכי, ניסו לפחות להשיג עוד מעט מן המרק.

אני הייתי מקבל את מנתי ומתרחק, מה שיותר, מן המקום. בראות המפקח מר מונטשנר, כי איני נדחק כדי לקבל מנה נוספת, קרא אותי אליו ושאל מדוע אני יושב מרחוק (ואפילו בעת דברו עמי, עסקו ידיו בהדיפת האנשים שנדחקו סביב סיר

המרק, במכות אנושות שהלם בראשיהם, אבל אני מצאתי חן בעיניו) הוא הוסיף לי מעט מרק. כך היה מדי יום ביומו. ולא ידעתי אם הוא מחבב אותי או שזו סתם קריזה כזאת של המפקח המשוגע. עד היום לא נפתרה לי החידה מדוע נשאתי חן בעיניו...

תארו לכם את חסדי הקב"ה, ששרדתי מן התופת האיומה. אני מכיר היטב את עצמי. מטבעי אני מפונק ואיסטניס. אילו הייתי סופג מכות כמו יהודים אחרים, בוודאי לא הייתי מחזיק מעמד.

המפקח הנ"ל לא רק התיחס אלי אחרת. במשך כל התקופה נתן לי גם מים או מיני מזונות למאכל. ואפילו בעת שהיטיב עמי ונתן לי מאכלים, הרביץ בשעת מעשה לאחרים. יד אחת נתנה לי, והיד השניה הפליאה מכותיה בעלובים. כאמור, לא ספרתי זאת מימי לאיש, כי העובדה המופלאה הייתה משהו על טבעי. לא ספרתי זאת לילדי אבל אני מקווה שהם יאמינו לסיפורי שהמכה הסדיסט שהיה תמיד בקרבתי ופקח עלי ולכאורה נתון הייתי בידיו, בכל זאת לא נגע בי לרעה אלא להפך, התיחס אלי בעדינות.

היהודים המוכים ספגו מכות על גוף כמעט עירום. (כזכור, צוו הרשעים לפשוט את הבגדים כאמצעי נגד בריחה) המכות האכזריות הונחתו על גופים חשופים, והפצעים לא יכלו להגליד. הזבובים גם הוסיפו את חלקם ברחשם על הפצעים הפתוחים ובנגסם בהם בכל פה נתחים נתחים. בנוסף צלפו המכים באכזריות בענפי עצים, על הגווים הפצועים והחשופים.

דבר זה עצמו הוא סיבה מספקת לכתיבת שורות אלו כדי

להודיע עד היכן מגעת שמירתו של הקב"ה. עד מה צריך להתחזק באמונה ובבטחון. "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא כי אתה עמדי". כן אומר דוד המלך ע"ה בתהילים.

גם חלק מן המפקחים בקבוצות האחרות, לא היו טובים ממר מונטשנר. הם אכלו את ארוחותיהם, מנות גדושות, לעיני כל, ומתגרים בעובדים המורעבים. אחד מן המפקחים הללו היה יחזקאל ריבנר.

מענין, את יחזקאל ריבנר פגשתי לאחר המלחמה באיטליה. היה זה בליל שבת בתפילה. למראהו, זע משהו בקרבי. נגשתי ושאלתי אותו אם הוא הנו יחזקאל ריבנר. הוא נבהל קצת ולמחרת נעלם... יותר לא ראוהו שם.

אצלנו במחנה היו ליחזקאל ריבנר שני אחים. גם הם מפקחים על העבודה. כל אחד מהם פיקח על קבוצת עובדים אחרת. יחזקאל, למרות היותו קאפו, הניח תפילין בכל יום, לא החסיר יום ללא תפילה והנחת תפילין במחנה. אבל אי אפשר לתאר כמה הכה את היהודים.

★ ★ ★

ביום אחד, ממש באמצע יום בהיר, בשעה אחת עשרה לפני הצהריים, שמענו קול תקיעה רמה במחנה. התקיעה הבלתי צפויה בלבלה אותנו. חשבנו שזהו קול שופר של משיח... עד עצם היום הזה, כשאני חפץ לתאר לחברותא שלי (עמו אני לומד את הש"ס כבר בפעם השניה, ב"ה) היאך אני מאמין שלפתע פתאום נשמע קול שופר של משיח, אני נזכר באותה תקיעה שהדהדה ברחבי המחנה כאשר הגיעה הפקודה לחסל את המחנה. הכל נתבקשו לארוז את חפציהם (מה היה בכלל לארוז?) כי על כן עוברים למחנה עבודה אחר.

אני אומר תמיד כי אני יכול לתאר לעצמי שתוך כדי שקלא וטריא בלימוד נשמע לפתע תקיעה רמה המבשרת את בואו של משיח לגאול את ישראל מן הגלות. מעין תחושה זו התעוררה בקרבנו בשעה ששמענו את התקיעה במחנה, באותו יום.

★ ★ ★

במחנה החדש הכריזו על עובדים במקצועות שונים כמו יצרני נעליים, חייטים וכיוצא באלו. מי שהתמחה במקצועות הללו (או שהצהיר כי הוא מתמחה בהם...) הצביע. על כן, כאשר המפקח הכריז: "יצרני נעליים" הודעתי כי אני עונה על התואר. (כי בגיטו ריישא כבר התעסקתי ביצור נעליים, כנזכר מקודם)

יצרן נעליים גרמני בחן אותי. הובאתי למקום שהיו שם מאות תבניות של נעליים. היה עלי למצוא את התבניות שיתאימו לנעליים. נגשתי אל הנעל הראשונה שנקרתה לפני והכנסתי אותה לתבנית – כפתור ופרח. כשספרתי את הסיפור, לאחר מכן, ליצרן נעליים בבורו פארק, הגיב ואמר שהוא, בתור יצרן נעליים במשך שנים רבות, אינו מבין איך הדבר יתכן, להתאים מיד, ללא בעיות, תבנית לנעל. גם עובדה זו אני זוקף לחסדי ה' שלוו אותי על כל צעד ושעל.

על ידי, בעת התקנת הנעליים, ישב יהודי מוורשא. ספר במקצועו. מהיכן ידע את מלאכת ייצור נעליים – איני יודע. הוא התנדב בלילה לספר אנשים. בתור שכר נתנו לו נשים יהודיות, שעבדו במטבח, מנת מרק מיוחדת מן המטבח.

כיון שהייתי קצת קרוב אליו, הייתי מסייע לו. כשראתה האשה שעבדה במטבח שאני עוזר לו, נתנה גם לי מנת לחם

מיוחדת בכל יום אחר הצהריים. מובן כי דבר זה הוצרך להשמר בסוד כמוס.

אושוויץ

מן המחנה הזה עברנו לאושוויץ. אפשר לראות כיצד הקב"ה מכין את הישועה לאדם. ידיד, עמו התידדתי בגיטו ריישא, עבד במטבח באושוויץ, הוא סדר עבורי מקום עבודה במטבח.

לאושוויץ הגענו בחורף 1944. לא היה לנו שום מושג למשמעות של אושוויץ. על כן התפלאנו כשפקדו עלינו לפשוט את בגדינו. היהודים שעבדו שם, הביטו בנו בפליאה: אינכם יודעים מהי אושוויץ? אושוויץ "שונה מכל המחנות"...

בהגיענו לאושוויץ השאירו אותנו בעמידה, עירומים במשך כל הלילה. בבוקר נתנו לנו את בגדי המחנה העשויים פסים פסים. בעת הצעידה גילה גרמני אחד למנהל העבודה שלנו את הסיבה שהחזיקו אותנו עירומים במשך כל הלילה. היה זה בגלל שהיינו בעלי מקצוע. הגרמנים התיעצו כל הלילה מה לעשות בנו. עדיין לא החליטו אם יפיקו משהו מן המקצועיות שלנו, או ישלחו אותנו למוות.

כאמור לא ידענו מאום על משרפות הגז באושוויץ. אפילו העובדים היהודים שצוו לנו לפשוט את בגדינו, לפי פקודת הגרמנים, לא ספרו לנו על תאי הגז להשמדת יהודים, אף על פי שהם ידעו מזה. הרי הם עצמם הושמדו שם כעבור זמן מה. הגרמנים "החליפו" תמיד את העובדים. לא החזיקו אותם יותר מכמה חודשים.

באושוויץ נתנו לנו מספר ופיז'מה. (בגד ששמש את יהודי

המחנה גם בקייץ וגם בחורף) הם הכניסו אותנו "להתרחץ". מאוחר יותר נודע לנו שעמדנו בתאי הגז ממש. באותו מקום בו נספו אלפי יהודים. רק במקום לפתוח את ברז הגז הם פתחו לנו את ברזי המים, לרחצה. כך נצלנו ממש ממוות לחיים.

גלייוויץ

מאושוויץ שלחו אותנו למחנה חדש. גלייוויץ 3. גלייוויץ היא עיר ששוכנת לא הרחק מאושוויץ. בגבול בין גרמניה ופולין. היו שם שלוש מחנות: גלייוויץ 1, גלייוויץ 2 וגלייוויץ 3. אנחנו נשלחנו לגלייוויץ 3.

טרם שלחו אותי מאושוויץ לגלייוויץ, חפשו אנשים למחנה החדש, ולפיכך בדקו את רשימות היהודים כדי לבחור מהם אנשים למשלוח. התחבאנו כדי שלא נצטרך לעבור למקום חדש (כי לא ידענו מה צופן העתיד. אם המקום הבא לא יהיה גרוע מן המקום הנוכחי) אני חיפשתי מסתור אבל לפתע שמעתי את שמי מוכרז ברמה. אז אמנם לקחו אותי לגלייוויץ.

בגלייוויץ ברחתי פעם למרתף למנוחה מן העבודה הקשה. נקל להבין שאם היו מוצאים אותי שם, היו מחסלים אותי מיד.

לפתע באו להודיע לי כי קוראים בשמי. אי אפשר לתאר את הפחד שתקפני. בהגיעי למשרד האס. אס. נודע לי שהם פתחו מטבח חדש עבור הגרמנים במחנה. היות שאני הייתי הצעיר ברשימה, החליטו למנות אותי לעוזר במטבח. מובן מאליו כי הם לא שאלו אותי אם אני מוכן או לא מוכן לעבוד שם. וכך הפכתי לעובד במטבח האס. אס. גם עובדה זו הייתה מחסדי השי"ת כי במטבח תמיד היו יותר מוצרי מזון להחיות את הנפש. לפיכך נחשבה העבודה במטבח לזכות מיוחדת.

שנה תמימה עבדתי במטבח בגליוויץ בצוותא עם יהודי

מגרמניה. הגרמנים קראו לי בשם פריט. גרמני ממוצא רומני היה הטבח הראשי במטבח.

מענין לציין את המשטר ששרר אצל הגרמנים. גם הם עמדו בשורה לקבלת המרק הנועד להם. ואני חלקתי להם מרק. הם היו מבקשים לקבל את מנתם מן החלק הסמיך שבתחתית הסיר... (כיום איני יכול להבין איך הגרמנים התחננו לפני עובד יהודי לקבל מנה משובחת יותר) בסיימם לאכול היו קוראים בשמי ומרשים לי לקחת את הנותר. כיום קשה להבין איזה נס היה זה שהגרמנים הרשעים התירו ליהודי לאכול מן ה"שיריים" שלהם...

פעם אחת חוויתי שם פחד לא יתואר. הייתי ללא בגדים, כי מתפקידי היה לשטוף את הרצפה. בדיוק הגיעה ועדה מאושוויץ לבקר את הסדר במחנה. נתקפתי אימה ופחד כי ידעתי שבאושוויץ מחליפים את הטבחים אחת לשלושה חודשים (את המושג "החלפה" אין צורך להסביר, הפרוש היה מוות) על כן נפלו עלי אימה ופחד אבל למעשה זכיתי לנס, ולא החליפו אותי. וכן נשארתי לעבוד במטבח.

במחנה ההוא, גלייוויץ 3, לא סבלו היהודים כמו במקומות אחרים. המחנה בגלייוויץ ידוע היה כקל מעט ממחנות אחרים.

מצעד המוות אל עבר צ'כוסלובקיה

הכל הסתיים כאשר הגרמנים ימ"ש נאלצו לברוח מאויביהם הרוסים בסיום המלחמה, סוף שנת 1944. אבל גם אז לא נטשו אותנו כי אם אלצו אותנו לברוח אתם. כיון שלא היו להם כלי תחבורה עבורנו, נאלצנו ללכת רגלי בכפור ובשלגים.

ימים תמימים, שבועות וחודשים, שרכנו רגלינו בדרכים. יהודי שלא הסכין לצעוד ב"מארש" לגרמניה, שלם בחייו, על אתר הומת על ידי המרצחים.

בלילות עצרנו לשינה ברפת או מקום מזדמן אחר.

הביאו אותנו למחנה גדול, גרוסרוזן. שם נקבצו אלפי אנשים גם ממחנות אחרים. המקום צפוף היה מאד, היינו כמו זרוקים איש על גבי חברו. ידענו שמשהו אינו שגרתי. הבריחה מן האויב וגם גרירתנו אתם, לא היו נורמליים. ידענו שהגרמנים אינם משאירים דבר לאויביהם.

בבוקר הגיע אלי יהודי שהכרתי אותו ממחנה אחר ולחש לי בסוד כי מאה אנשים התארגנו לבריחה מן המחנה. חשבתי כי הרעיון הוא טוב.

★ ★ ★

בראש השיירה עמד גנרל. היינו קרובים מאד לחזית, והגנרל נאלץ לעיין ללא הרף במפות שבידיו כדי שלא להתקל באויב בחזית. לעתים הסירו הגרמנים את סמלי הדרגות מבגדיהם מתוך פחד שמא יפלו עוד מעט קט בידי האויב.

הגנרל הצעיד אותנו מגרוסרוזן במשך כמה חודשים, מינואר 1945 עד מאי. לאחר מכן נודע לנו שהרוסים נכנסו ושחררו את המחנה רק ימים ספורים לאחר בריחתנו. מן הנראה שההשגחה העליונה רצתה שנסבול עוד כמה חודשים מן הגרמנים.

לדאבון הלב נספו בדרך רבים מקבוצת מאה היהודים הבורחים, הנזכרים למעלה. הדרך הקשה בחורף הכבד היתה בעוכריהם והם לא עמדו בתלאות.

אי אפשר לתאר את סבלנו במשך החודשים הללו. הביאו אותנו למחנה אחר, ליסבורג, על יד מחננו. היה זה מחנה קשה. האנגלים והאמריקאים הפציצו אותו מדי יום ביומו. שוב התגלתה רשעותם הנוראה של הגרמנים, למרות שעמדו כבר על עברי פי פחת, בסופגם את הפצצות אויביהם, שפכו את חמתם על ראשינו.

ביום אחד התגנב אלי אחד ממכרי, תוך כדי עבודה, וספר לי כי במטבח המקומי מחפשים עובד מוכשר. סכנתי את עצמי והלכתי בשעת מילוי תפקידי לממונה על המטבח, להודיע לו שבמחנה הקודם עבדתי במטבח. הוא התרשם מדברי והורה לי לעמוד בצד. (באמת סכנתי את עצמי. "העזה" זו יכלה לעלות לי במכות רצח או אפילו בחיי, חס ושלום)

התקבלתי לעבודה במטבח. נתנו לי בגדים אחרים בלי סמלי-הכר שעובדים אחרים ענדו לבגדיהם. עובדה זו הייתה טובה גדולה עבורנו. כי המחנה שוחרר כעבור זמן קצר. האנגלים הפציצו את המחנה מקרוב, והגרמנים נאלצו לברוח. הם דחסו אותנו בקרונות שהכילו אבקה רבה. האבקה הזו הייתה כרעל עבורנו. הרבה מן הנוסעים נפטרו, לדאבון

הלב, מהסם הרעיל הזה שלא יכלו לסובלו.

נסענו דרך צכוסלובקיה. רצפת הקרונות היתה מכוסה באבקת שרפה של כלי נשק ותחמושת. היה זה מסע מסוכן ביותר. בחניות בדרך הביאו לנו אנשים מגשים עם מאכלים ומזונות. מן הנראה שמראנו עורר רחמים. אבל הגרמנים לא הרשו להם לגשת אלינו ודחו אותם בכלי הנשק שבידיהם.

כל העובדים במחנה לבושים היו בבגדים ישנים, מפוספסים. אבל אנחנו קבלנו בגדים טובים יותר, בלי הטלאים הצהובים. גם זה היה נס. עובדה זו עוררה בקרבנו מחשבה להמלט בהזדמנות הראשונה.

רק שבועיים היינו במחנה הנזכר. היה זה כבר אפריל 1945. כאשר צעדנו ביחד עם אנשי הגיסטפו בבורחם מפני האמריקאיים, צעדתי בסוף השורה. בכוונה עשיתי כן, כדי שאם תזדמן ההזדמנות אוכל בנקל לברוח.

פעם אחת כמעט ירו בי למוות. היה זה בעת המצעד לצ׳כוסלבקיה. בלילות הביאו אותנו ללינה בבית או במתבן. קש וחציר שמשו לנו יצועים לשינה. לפעמים מצאנו בית נטוש לישון בו. הכניסו אותנו פנימה, והגרמנים הקיפו את הבית מכל עבריו כדי לשמור עלינו שלא נברח. כך נהגו במשך כל הדרך. בהגיענו לחניה, לבית או מתבן, צוו עלינו להכנס פנימה בעוד הם מקיפים את המקום מכל רוחותיו שלא נוכל לברוח.

פעם אחת עלה בדעתי, בהיותי בפנים, כי עד שהגרמנים יבצעו הקפה שלימה סביב הבית, אוכל בינתיים לחמוק מחלון ולברוח. כי עדיין ספרו את הנכנסים פנימה ולפי הערכתי עוד לא תפסו עמדות מסביב. נגשתי אל החלון והתלבטתי אם

לקפוץ או לא... אבל בעומדי כך מלא ספקות, הגיעו לאזני קולות ירי... הגרמנים ירו אחרי יהודים שניסו להמלט.... אילו קפצתי גם אני החוצה, היה גורלי כגורלם...

פעם אחת, ברכבת לצכוסלובקיה, החלטנו, ארבעה אנשים, לברוח ביחד מן הקרון. עם הרביעי לא דברנו קודם, אבל כששמע על כוונתינו לקפוץ מן הרכבת ולברוח, הצטרף אלינו. גם זה היה נס שלא הלבישו אותנו, כזכור למעלה, בבגדי המחנה רק בבגדים אחרים. ואכן, בהזדמנות הראשונה קפצנו.

התחבאנו בעשבים הגבוהים בשדה, ולפתע הופיעו חיילים גרמנים ונשק דרוך בידיהם. הם ראו אותנו ותפסו אותנו. מימי לא אמרתי "שמע ישראל" בכוונה כזאת כפי שאמרתי כאשר החיילים הגרמנים תפסו אותנו בבריחתנו.

הגרמנים הובילו אותנו אל הקצין באותה עיירה. הקצין התקשר לגיסטפו בפילזן, עיר בצ'כוסלובקיה שהייתה מרוחקת ששה מיל מאתנו, לשאול מה לעשות בנו.

אבל מהגיסטפו לא הגיע מענה מידי. על כן התקשר שנית. לא עבר זמן רב ושוטרים צ'כיים הגיעו לקחתנו. הצהרנו כי אנו פולנים ונקבנו ב"שמותינו" אנטק, סטשק ושמות פולנים דומים...

דרך אגב, אחד מקבוצתינו, מארבעת הבורחים, בשם משה, לא הצליח בשום אופן לשנן לעצמו את שמו הפולני - אנטק. כאשר בחננו אותו לשמו, השיב רק משה... כמה שעמדנו על גביו ושאלנו אותו, כדי לשנן את שמו החדש, השיב רק את שמו היהודי: משה...

אחר כך הביא לנו מישהו לחם. היינו רעבים מאד ואכלנו.

לאחר שסעדנו את לבנו, רשמו את שמותינו. שני שוטרים הובילו אותנו בדרך יערית אל הגיסטפו בפילזן.

נקל לשער את פחדנו כאשר התקרבנו אל הגיסטפו. הרחוב המה מאנשים שהביטו בנו כשהובלנו לבנין הגיסטפו.

בפנים היו כעשרה או שנים עשר אנשי גיסטפו. המפקד שאל אותנו לסיבת בריחתנו מן הרכבת. הקב"ה נתן רעיון בקרבנו להשיב כי רגילים אנו בעבודה לאחר שנים ארוכות בהן אנו עובדים ללא הרף, ובקרונות השתעממנו מחוסר עבודה ועל כן יצאנו לחפש תעסוקה.

המפקד חייך. הוא אפילו החמיא לי על הגרמנית הרהוטה שבפי. הוא צווה להכניס את ארבעתינו בתא אחד.

אני חושב כי הסיבה שהגרמנים לא הרגו אותנו הייתה כיוון שידעו כי המלחמה הגיעה לקיצה, והם רצו להוכיח לעולם שהם לא השמידו את כל היהודים, רבים נשארו אצלם בכל זאת, בחיים.

ישבנו ביחד בתא, וללא הרף בקשנו תעסוקה. ואכן, הם הביאו לנו עבודה... לאחד נתנו לתפור כפתורים (כי הוא אמר להם שהוא חייט) ולשלושת האחרים התקינו הגרמנים מטבח... עד עכשיו הביאו את ארוחותיהם מן העיר, עכשיו פתחו עבורנו מטבח, שם קלפנו בכל יום תפוחי אדמה.

באחד הלילות, כשטאטאתי את רצפת המטבח, היה בנוכחותי אחד מאנשי האס. אס. הוא היה לבוש אזרחית. הוא רצה לבחון אותי אם אני יהודי. לפתע פנה אלי: "יזראעל, בא הנה!" פעם ופעמים קרא אלי כך. אבל אני עשיתי את עצמי כאילו אין הכוונה אלי. היה זה נס מן השמים. כי המבחן הפתאומי נועד להכשילני... אם אשיב על קריאתו אוכיח את

יהדותי! אבל הקב"ה חנני דעת ולא הגבתי על דבריו. שוב נצלתי מגוב האריות... כך ראינו את חסדי ה' על כל צעד ושעל.

מפקד המשטרה הצ'כית ישב שם בתא מיוחד, מדי פעם שלחו אותו למטבח לקלף תפוחי אדמה ביחד אתנו.

שחרורי מן הגיהינום הגרמני

כך התנהלו הענינים עד השישי למאי כאשר האמריקאיים פלשו לפילזן. לילה לפני כן צוו עלינו הגרמנים למלאות שקים כי הם עומדים לעזוב את העיר. כל אותו לילה חשבנו על הצפוי לנו, על מה שיעלה בגורלנו. מפקד הגיסטפו אמר לנו כי הם עומדים לנסוע, ואחרים יתפסו כאן את מקומם. בכינו והתחננו כי אנחנו רוצים להמשיך לעבוד, והגרמני הרגיע אותנו שלא נדאג. אלו שיבואו במקומם, יספקו לנו עבודה...

בבוקר נכנסו אנשי הגיסטפו למטבח לשתיית קפה. מיד אחר כך השתרר שקט. ראינו מן החלונות שהבנין כולו מוקף חיילים אמריקאיים. מיד אחרי כן נכנסו חייל צ׳כי ואמריקאי והם הוציאו את ראש הגיסטפו החוצה בידיים מורמות. כדי להציל את עורו אמר לאמריקאיים שאנחנו יכולים להעיד שהוא התיחס אלינו כראוי...

אחר כך החלו לירות בבנין מכל הכוונים. האמריקאי הורה לנו לגשת לחלון ולהודיע כי אנחנו נמצאים בפנים. הוא עצמו לא רצה לגשת רק הוא שלח אותנו. הוא נשכב על הרצפה כמונו, בעוד היריות נשמעות מכל הכוונים, אחר כך השתרר שקט.

דרך אגב, ביום הראשון לאחר השחרור, פגשנו בחור ישיבה בן עשרים ואחת ששרת בצבא האמריקאי. מאוחר יותר סיפר לנו שחיילי היחידה שלו ירו על המבנה בו היינו עם אנשי הגיסטפו בפילזן, רק בדרך נס לא נפגענו.

מצב הגרמנים כבר היה בכי רע. אחד מאנשי הגיסטפו

שהוביל אותנו, בקש מאתנו לומר כי גם הוא פולני... והוא גם הראה לנו את דרכונו הפולני... הוא בקש שנאמר מילה טובתו לזכותו. אנחנו השבנו לו: "טק, טק" (כדי שיחשוב כי אנחנו פולנים) על כל פנים כבר ראינו בעינים את חסדי הקב"ה, שעכשיו נזקק הגרמני הרשע העריץ ל"פרוטקציה" שלנו והציג עצמו לפנינו בתור גוי פולני...

בלילה יצאנו מן המבנה ובחוץ פגשנו בחיילים אמריקנים. אחד החיילים, בחור ישיבה, ספר לנו כי היה בין היורים על המבנה.

ראינו את חסדי הקב"ה על כל צעד ושעל. כפסע היה ביניינו לבין המוות, כפסע היה בין המוות לחיים, כאשר הקב"ה גזר חיים.

לאחר השחרור נסענו ברכבת מלאה חיילים רוסיים. ברכבת גם היו מפקדים מן הצבא הרוסי. שניים מהם היו יהודים ואפילו דברו אידיש. ספרנו להם את קורותינו והם בכו למשמע הדברים. המפקדים לקחו אותנו אתם.

פעם אחת, באמצע הלילה, הגיעו חיילים רוסיים חגורים בכלי נשק ופקדו עלינו ללכת אתם למשטרה. שם עצרו אותנו למשך הלילה וחקרו אותנו למעשינו. ספרנו להם כי התחבאנו ביערות והיינו פרטיזנים במשך המלחמה. בפולנית מכנים יער "לאסם" אבל בשומעם את המילה לאסם, התלקחה חמתם. כי "לאסם" היה שמו של גנרל שלחם נגד הרוסים... לבסוף מצאו נערה ששלטה מעט בשפה הגרמנית והיא תרגמה להם את דברינו.

בבוקר הגיעו המפקדים היהודים לחפש אותנו בתחנה. כאשר נודע להם, היכן אנחנו, הגיעו למשטרה וגערו במפקדים על

שעצרו אותנו לחקירה.

זמן רב נשארנו עם המפקדים היהודים. הם רצו לקחת אותנו למוסקבה וגם ניסו לדבר על לבנו להתגיס לצבא הרוסי. אבל אנחנו לא הסכמנו. כיון שכך אמר לנו המפקד היהודי: "לכו לפלסטינה, שם הוא מקום היהודים". אבל באמת היינו נבוכים ומבולבלים מאד. אילו היו מרבים להפציר בנו להצטרף אתם למוסקבה, יתכן שבסופו של דבר היינו מצטרפים.

למחרת המשכנו לאוסטריה. ראוי לציין כי בהגיענו לאוסטריה, בגבול איטליה, שאלנו איכר מקומי מהו המרחק לאיטליה – מחוז חפצינו. הגוי הצביע על גבעה אחת ואמר כי איטליה משתרעת מן העבר השני. וכן עברנו את הגבול לאיטליה.

בהגיענו לצד השני, הבחנו באנשים אחרים. הם חייכו אלינו וקבלו אותנו בסבר פנים יפות.

באיטליה נודע לנו כי בעיר פדובה הוקם מחנה עבור פליטים. שמנו לשם פעמינו. בדרך ראינו כמעט בכל רחוב, חנות שמוכרים בה מילונים. בפולין היו המילונים בעלי חשיבות רבה. עכשיו אכלנו בשפע מן המילונים והחיינו את נפשינו.

לאחר המלחמה זכינו בחיים ובחרות. כשאדם אסור בבית סוהר, הוא יודע כי החיים לפניו, אמנם אסיר הוא, אבל ביום השחרור ישוב לחיות. באמריקה, למשל, נהנים האסירים מפריוויליגיות שונות. הם יכולים להזמין רופא; גם מספקים להם אמצעי בידור למרות שהדלתות נעולות בעדם. אבל במחנות היינו כאסירים שסכנת חיים אורבת להם בכל שניה ורגע. איש לא ידע אם ישאר בחיים בדקה הבאה... הייתי כמעט היחיד במחנה שלא הרביצו לי אף פעם. היהודים

האחרים ספגו מכות בכל יום ויום, כמה וכמה פעמים. אותי לא שאלו אפילו מהיכן באתי. היו אלו ניסים גלויים. רק פעם אחת הרביצו לי בתחילת המלחמה על סרובי לעבוד בשבת.

כשספרנו לגוים באיטליה על יהדותינו, לא האמינו למראה עיניהם. קשה היה להם להאמין כי יהודים נותרו בחיים... (בפולין, לעומת זאת, קנאו בנו הגוים מאד, וכמו אכלו אותנו בעיניהם).

לאחר המלחמה...

גם אחר המלחמה עברו עלינו ימים קשים. מעין הדמעות נפתח וביכינו את העבר, ואת ההווה... את החורבן ואת הכליה, את מותם האכזרי של יקירנו ואת השמדת חלק גדול ומפואר כל כך של העם היהודי. לא חשבנו לשוב לפולין. במשך הזמן פגשנו אודים מוצלים, יהודים ששרדו, אחד מעיר ושניים ממשפחה, והתאחדנו כמו משפחה.

אמת, כבר ניצלתי מן הגרמנים הארורים, אבל חז"ל אומרים כי "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה". מה נכונים דברים אלו! הייתי אמנם חפשי לנפשי, אבל עכשיו התחלתי להרגיש את הטעם האמיתי והמר של הגלות. בדד, ללא אב ואם, ללא אחים ואחיות...

אט אט פגשנו יהודים נוספים, וכל אחד שמח לקראת רעהו כמו לקראת אח אובד שנמצא. כל אחד הרגיש כמי שחווה וניצול ממבול של דם.

לא ידענו היכן למצוא מנוחה, מקום לחיות בו, משמעות לחיים. מה נעשה עתה? מה יהיה הלאה? התחלנו להתרוצץ ממקום למקום. הגלות החלה עכשיו עבורנו במשמעות אחרת.

לפתע שמענו את החדשות הלא יאמנות, שקיימת אפשרות להגיע לפלסטינה בדרך בלתי חוקית. פלסטינה?! – קשה היה להאמין לשמועה... כאמור הייתה הדרך אליה בלתי לגלית. תחילה צריך היה להתגנב דרך אוסטריה לאיטליה ומשם במסע לא חוקי באניה לארץ ישראל.

שבוע אחד שהינו בנופש באיטליה, כל יהודי יכול היה לקבל את הנופש כרצונו. היו אלו ימים שהפליטים נלקחו ארצה בעליה ב.

חשבתי על פלסטינה, אבל משמים רצו אחרת. דודתי מאמריקה כתבה אלי מכתב בקשה להגיע ראשית דבר לאמריקה, שם אחליט בנוגע לצעדי הבאים. נרשמתי בקונסול האמריקני בנפולי, איטליה, וחיכיתי מ-1945 עד 1947 לנסיעה לאמריקה. בהגיעי לאמריקה נפגשתי עם קרובי משפחה ופתחתי דף חדש. התחלתי בחיים חדשים.

באמריקה שהיתי בתחילה בבית דודתי. אחר כך ניסיתי להתארגן בעצמי ולהקים בית. אני מכיר אנשים, ניצולי שואה, שהשיקום לא עלה להם בקלות. הם התקשו להתארגן ולפתוח בחיים חדשים. רבים מאלו נאלצו לקבל עזרה פסיכיאטרית וסיוע אחר כדי להתאים את עצמם לחיים החדשים, לאחר התקופה הנוראה של שנים ארוכות בגיהינום עלי אדמות...

לפיכך עברו חמישים שנה עד שיכולתי לפעול בנפשי לשוב לפולין... אפילו רק כדי להשתטח על קבר אחותי. כי על אף שכבר חלפו שנים רבות כל כך, זכרון ההתרחשויות חי בקרבי כאילו הכל קרה רק אתמול... אחר המלחמה נאלצנו לעבור תהליך של "ניקוי" המוח והסתגלות לחיים הסואנים באמריקה; לימוד השפה האנגלית ושאר דברים הנדרשים לחיים תקינים בארץ החדשה.

התחתנתי ב"ה ב-1950 וזכיתי לשלושה ילדים נהדרים, ה' עליהם יחיו. הקב"ה גם חנן אותי בנכדים, זרע ברך ה' ההולכים בדרכי התורה בדרכי אבות. וגם נין אחד... חסדי ה'

כי לא תמנו.

נכון לציין כי גם באמריקה לא הלך הכל על מי מנוחות בתחילה. גם פה לא חסרו קשיים בתחילת הדרך. האמריקנים, עובדי המפעלים (יהודים ולהבדיל לא יהודים) הביטו בזרות בפליטים החדשים והבלתי רצויים. לא רק שלא היטו אוזן קשבת לסיפורנו וקורותינו, ההתיחסות שלהם הפגינה כאילו באנו לגזול משהו מהם. היו אלו אנשים שרצו לעשות חיים. "מאני" – כסף, היה לפני הכל. טרם הגיעו הפליטים יכלו לעבוד שעות נוספות ולהרוויח דולרים נוספים, עכשיו לא נדרשו יותר לעבודה מעבר למכסה כי היה מספיק כח אדם לעבודה במפעל. היו בין הלא יהודים ששאלו בחצי לעג ובחצי זעם: "מדוע לא גמרו אתכם שם?..." דיבורים כאלו ודומיהם הופנו אל עבר האומללים שרידי החורבן.

★ ★ ★

אין מדובר כאן על הורים יהודים ששכלו את ילדיהם במלחמה. להם היו החיים החדשים קשים פי כמה. כי לא מצינו כתוב "כרחם בנים על אבות" כי אם "כרחם אב על בנים". ומכאן אנו לומדים שרחמי אב לילדיו, גדולים ועצומים לאין שעור מרחמי הילדים על אביהם. ממילא אם היה מר וקשה ליהודים שאבדו את יקיריהם, הורים אחים ואחיות, פי כמה קשה ומר יותר היה ליהודים שאבדו ילדים – לשקם את עצמם ולהתרגל לחיים החדשים על כל קשייהם.

אבל מה שאנו רואים בסך הכל הוא שהקב"ה נתן כוחות מיוחדים לעמוד ולעבור את התלאות והיסורים ולפתוח בחיים חדשים. כמאמרו של הרבי מנובומינסק שליט"א שנאמרו בדינר. שתי ברכות הן: אחת היא "ברוך דיין האמת" והשניה

"ברוך הטוב והמטיב" ושתי הברכות מופנות אל בורא אחד. מצד אחד הוא "דיין אמת" ומצד שני הוא מיטיב תמיד עם האדם, "הטוב ומיטיב". מצד אחד ראינו דברים נוראים כל כך, ומצד שני יכול כל יהודי משארית הפליטה לספר ניסים ונפלאות מקורותיו בשנים הקשות של השואה.

חברותא שלי, אף הוא יהודי משארית הפליטה, ספר לי על אודות נס שהתרחש עמו בתקופת החורבן: זרקו אותו למרתף ביחד עם מבוגרים וחולים כדי להובילם למשרפות הגז. בינתיים עלה רעיון בראשו והוא התחיל להלום על הדלת ולצעוק אל הגרמנים שיוציאוהו משם. בדרך הטבע היו מענישים אותו על "חוצפתו" – במוות. "תנו לי לצאת" זעק אל הרשעים הסדיסטים. אבל כיון שידע שבלאו הכי קיצו קרב ואין לו מה להפסיד, עשה מה שעשה והוא נצל!

כאשר אני משתתף אצלו בשמחה משפחתית, בבר מצווה של נכד או בחתונה, אני מזכיר לו את סיפור המרתף. לא חלילה כדי להעיב על שמחתו רק אדרבא להזכיר את חסדי הקב"ה ונפלאותיו שעשה עם כל אחד מאתנו, כל מי שנגזר עליו חיים עלי אדמות. זהו סיפור אחד אבל כל אחד משארית הפליטה נושא עמו סיפור הצלה, ניסים ונפלאות שארעו לו.

הנס הגדול והעצום מכל, הוא כלל ישראל עצמו, כל היהודים בכל מקומות פזוריהם, שלמרות רצון אויבי נפשנו להשמידם ולהכחידם מן העולם שלא יזכר עוד ח"ו שם ישראל, חיים הם וקיימים, פורחים ומשגשגים. נצח ישראל לא ישקר.

★ ★ ★

בתחילת המלחמה, כששמענו אז על יהודים שברחו לצד הרוסי ונשלחו לסיביר, ביכינו את גורלם המר. איך יוכלו

להחזיק מעמד ברוסיה הנוראה? אפילו הגרמנים לא יכלו לסבול את מזג האויר החורפי במוסקבה ובערים רוסיות אחרות. בשל הכפור הרוסי הפסידו במלחמה נגד רוסיה. אבל מאוחר יותר התברר כי ליהודים שהיו ברוסיה היה טוב לאין שעור ביחס אלינו, תחת שלטון הגרמנים. למרות שסבלו מרעב ומקור וגם מן השלטון הרוסי אבל רצח המוני לא בוצע בהם כפי שבוצע ביהודים במחנות הרכוז וההשמדה של הגרמנים.

בפרשת שלח אנו מוצאים כי בעת שהמרגלים קרעו את בגדיהם וכלב עמד להסותם, אזי, כאשר רצה להפריך את דבריהם, לא הפריכם בטענה כי אנשי הארץ אינם חזקים. אמנם חזקים הם אבל "אם חפץ בנו ה'" אם הקב"ה ירצה, הוא יביאנו לארץ ישראל ונוכל לעמוד נגד אויבינו ולכבוש את הארץ.

כדברים האלה אפשר לומר בענינינו. אצל היהודים ששרדו בחיים, ראו בחוש בכל יום ובכל עת ובכל שעה ורגע את משמעות המילים "אם חפץ בנו ה'" - כאשר הקב"ה רצה שמישהו ישרד מן המלחמה ויקים דור של ילדים ונכדים, הוא נשאר בחיים בכל מיני ניסים ממש למעלה מדרך הטבע.

במבט היסטורי לאחור, לתקופת האבות הקדושים, גלות מצרים, מתן תורה, בית המקדש הראשון, בית המקדש השני, חורבן ראשון, חורבן שני... רואים כי כך הם גם חייו האינדיווידואלים של היהודי. בהגיע ליל פסח, באמירת ההגדה, חייבים אנו לזכור לעולם גלות מצרים וגאולת מצרים. ובכל שנה אני שב ואומר שהיום אני מבין הרבה יותר טוב פרושו של עבד, פרושה של חרות. כי אני מדבר מנסיון אישי. אנחנו חווינו על בשרינו את כל הגלות של מצרים

ואחר כך את מתן תורה; בנינו חיים חדשים.

חז"ל אומרים כי האדם צריך לומר "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי". שאוכל להגיע לדרגת אבותי. האם נוכל להגיע אי פעם לדרגתם? הרי קושי גדול כרוך בהעברה לדורות הבאים, בנים ונכדים, את כל מה שאבותינו הנחילו לנו.

בפרשת בחוקותי בתוכחה אומר הקב"ה את הפסוק: "וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור". שואלים המפרשים: מה השייכות של זכירת האבות לתוכחה?

המפרשים משיבים (השל"ה הקדוש ועוד) כי הרבה יותר גרוע למי שהולך, חלילה, בדרכים בלתי ישרות, למי שמוצאו מאבות גדולים. על כן הענין של ברית אבות הוא למעשה חלק מהתוכחה שמוזכר בה הפגם הגדול לבנים שאינם הולכים בדרכי אבותיהם.

מנסיוני האישי אני רוצה לומר שלמרות שקוימה בנו התוכחה בימי המלחמה כאשר הפורענות הגדולה ביותר נתכה על ראשינו, אף על פי כן ראינו שהקב"ה זוכר את ברית אבותינו אברהם, יצחק ויעקב. מחשבה זו אינה משה מקרבי. ללא הרף אני חושב אותה.

כאשר האניה בה נסעתי, עזבה את איטליה בדרכה לאמריקה, התפללתי תפילה מיוחדת. היה זה עינוי וצער בשבילי להתנתק ממקום מולדתי באירופה. כמו שאמר הקב"ה לאברהם אבינו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". אבל עם כך הודיתי לאלוקים על שהשאירני בחיים. שפכתי תפילה חמה שהחיים החדשים באמריקה נקיים יהיו מאנטישמיות שחיינו עמה בפולין לפני המלחמה, כאשר הגוים זרקו תמיד

אבנים לעברנו, וקבוצות אנטישמים קיצוניים חוללו פרעות, והוצרכו להגיף את הדלתות והתריסים בפניהם. הם החרימו עסקים יהודים והכריזו בשפה הפולנית: "אל תקנו מצרכים אצל היהודים!"

אנחנו זוכרים גם כאשר הממשל הפולני ניסה לאסור את השחיטה היהודית בתואנה של צער בעלי חיים. יהודים נאלצו להאבק קשות כדי לשמור על השחיטה היהודית.

כל זאת צף בזכרוני בהיותי באניה לאמריקה. אבל הייתי אסיר תודה על שזכיתי להכיר את הדור הקודם, ללמוד מהורי הישרים את דרך התורה והמוסר. כמה תורה אבדה במשך המלחמה... כמה מידות טובות ויראת שמים הלכו, לדאבון הלב, לאיבוד...

חז"ל אומרים כי כאשר המשיח יבוא, יראו הכל ויבינו את כל מה שארע לעם ישראל בגלות, מדוע צריך היה להיות כן.

אחר המלחמה כאב הלב על אבדן גדולי התורה והחסידות; יהודים ישרים וכשרים של פעם, אלו שהיו לפני המלחמה, באמריקה לא ראיתי אותם יותר...

אחר המלחמה הייתי עדיין נער צעיר ותמים. חשוב חשבנו כי אחר המלחמה ינקמו בעלות הברית בגרמנים, יכניסו אותם למחנות ריכוז. גרמניה רצתה הרי לכבוש את רוסיה, אנגליה ומדינות אחרות. הנאצים היו שרים ש"השמש זורחת גם אחרי אנגליה". אבל הנקמה נדחתה משום מה. בינתיים, במקום לשלם להם כגמולם, הושיטו יד מסייעת לבנינם. הכל ידעו כי האס. אס. – פושעי המלחמה, מתחבאים. אנשים סייעו להם למצוא מחבוא, ובכך למנוע את נקמת העולם בהם.

גם זה היה חלק מסבלנו אחר המלחמה. נוכח השקר בעולם של האמריקנים והרוסים. כי כך היה להם נוח מבחינה פוליטית. ולפיכך לא רק שסלחו אלא גם נתנו כתף וסיוע לפושעים שרק לפני זמן קצר רצו לבלוע את העולם כולו.

התקווה היחידה שנותרה לעם ישראל, שחלק כה גדול נכרת ממנו, הייתה האמונה שהקב"ה בעצמו ינקום בשונאי ישראל וישפוך חמתו עליהם. נקום נקמת דם עבדיך השפוך.

★ ★ ★

אנשים חושבים כי הם פקחים ונבונים יותר מאבותיהם. יש להם מכרים, רעים וידידים, ואינם זקוקים להוריהם. אבל האמת היא שהורים הם הורים וידידים הם ידידים.

בודאי שאי אפשר להתיחס אל הורים כאל מכרים. אפשר להבין זאת במשל: כשמפקד מצווה לחייל, בעת מלחמה, לעשות את זה ואת זה, או ללכת למקום מסוים, וכיוצא באלה פקודות, לא יעלה בדעת החייל לסרב. כי אם לא ישתף פעולה, אי אפשר לנהל מלחמה. חייבים לציית ולכבד מי שבדרגה גבוהה יותר.

כך הוא לגבי הורים. הקב"ה נתן להורים אחריות ותפקיד למסור לצאצאיהם את המסורה מדור לדור. ההורים צריכים למסור את עשרת הדברות לבנים, שיקיימו מצוות כיבוד אב ואם, שלא ישבו במקום ההורים, שלא יתפרצו לדבריהם רק יקשיבו בדרך ארץ למה שיש להם לומר.

לפיכך, מי שזכה להורים ישרים, שומרי תורה ומצוות, ספג את החינוך הטהור הישן בדמו. משום כך חשנו היטב את האבדה הגדולה. ומכאן נבעו הקשיים של הסתגלות לחיים

חדשים.

אבל כדאי היה כל הסבל ובלבד שנוכל להעביר לבנינו ובני בנינו את המסורה שזכינו לספוג בבית הכשר טרם פרוץ המלחמה.

לדאבון הלב, חושבים היום האמריקאיים הצעירים שהורים טובים הם אלו הלוקחים את ילדיהם לבתי תיאטרות; או הורים שמאפשרים לילדיהם לצפות בתוכניות שונות בטלוויזיה.

אלו סבורים שהחכמה הגדולה ביותר היא יכולת יצור נשק מתוחכם חדשני ומודרני; שהיום העולם חכם ומתקדם. אבל האמת היא שהורים טובים הם אלו המעניקים לילדיהם חינוך תורתי מובהק, כמקובל בעם ישראל מדורי דורות. חז"ל אומרים כי חכמת הדורות הקודמים, האבות הקדושים, הייתה החכמה האמיתית. התורה והחכמה שקבלנו בהר סיני, היא הנה החכמה האמיתית. במרוצת השנים והדורות התרחקנו אט אט מן התורה. שומה עלינו להבהיר לילדינו, דורות ההמשך, שזאת התורה לא תהא מוחלפת, שזאת התורה נצחית היא ומיועדת לכל הזמנים ורק היא הנה החכמה האמיתית.

כיום אנו עדים לתופעה של בנים המחזירים את הוריהם לדרך היהדות. אלו מתישבים בירושלים עיר הקודש, והוריהם, שלדאבון הלב התרחקו מן היהדות, באים לבקרם בארץ ישראל ועל ידי זה מתקרבים ליהדות ומתישבים אף הם בעיר הקודש. הם שבים ללמוד תורה וחוזרים ליהדות כקדם.

כ"ג אייר תשנ"ו

מורשת בית יעקב, ברוקלין

יום שחרורי מהגרמנים ימ"ש, כ"ג אייר תש"ה

(הרצאה)

אני מקווה שאינכם דורשים ממני לספר את כל אשר עבר עלינו בזמן המלחמה. אי אפשר, פשוט, לציין מה בדיוק עוללו הגרמנים, ימ"ש, ליהודים. אתם בוודאי שמעתם וקראתם ספרים על אודות המלחמה, ממה שהרשעים עוללו לבני עמנו. אבל כל זה אינו אלא כטיפה מן הים לעומת מעלליהם האמיתיים שאינם ניתנים כלל לתאור.

היינו בידיהם במלוא משמעות ההגדרה. הם יכלו לעשות, ואכן עשו ביהודים כל מה שעלה בדעתם. היהודי הנתון בידיהם, לא ידע בכלל מה צפוי לו ברגע הבא. הם נהנו מהסדיזם שלהם. לתענוג היה להם לצוות על היהודים, בימי חורף מקפיאים, לפשוט בגדיהם ואז היו בועטים ומכים בגווים החשופים, בהנאה שלא נתנת להבנה.

ממילא אין טעם ומקום לספר הכל מה שהם עשו. כאשר אנו קוראים בפרשת שמות "ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך" מבין אני, לדאבון הלב, טוב מאד את משמעות המילים. מה משמע "עבודת פרך". אתה חייב לעבוד עבור אויב נפשך אבל לא סתם לעבוד, רק בשעת מעשה הוא מאיץ בך מריץ אותך ואינו מרפה ממך: "עבוד מהר! סיים מיד!" הוא נותן לך משא כבד לשאתו; משא כבד וגדול מעבר ליכולת כוחותיך

הדלים, וכשאתה לא מצליח לעמוד במשימה - הוא יורה בך, וחסל... אפילו כבר זכית להגיע למטרה ולעשות את מבוקשו, עדיין אין הוא מרוצה; עדיין מכה הוא ומענה. זוהי משמעות "עבודת פרך" עבודה קשה ומרה ללא סיבה ללא תכלית, רשעות לשם רשעות.

על כן לא שייך לספר בפרוטרוט את היסורים וענויים שהגרמנים הרשעים עינו אותנו. ישנם מספיק ספרים שמספרים חלק מן הדברים.

שכנה שלי לא יכלה מימיה לשכוח את קורותיה בימי המלחמה. תקופה ארוכה אחר המלחמה נאלצה עדיין להסתייע בטיפול פסיכיאטרי. וכשהקב"ה עזר, אזי מי שהצליח לשכוח את היסורים שהיו מנת חלקו ולהתחיל בחיים חדשים באמריקה או במקום אחר, אף זה היה מחסדיו יתברך.

זוהי גם הסיבה שעברו חמישים שנה עד שיכולתי לנסוע לפולין ולהקים מצבה על קבר אחותי ע"ה שזכתה לקבר ישראל, כי נפטרה, כאמור, בראשית המלחמה.

אנו מוצאים בפסוק: "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" הפסוק אינו מבאר מדי את עבודת הפרך שהמצרים הטילו על אבותינו במצרים, רק "עבודת פרך" מציין הכתוב וזה מספיק כדי להבין מה היה גורל אבותינו במצרים.

על כן, כאשר בקשו ממני לדבר לפני הבנות ולספר להן את קורותי בשנות המלחמה, לא יכולתי לסרב, כדי להעביר מעט מסר על חסדי ה' הגדולים שראינו מדי יום ביומו.

נולדתי בפולין באוסטרוב-מזוויצק אצל משפחה חרדית מאד,

אחד מתוך שישה ילדים. חינוך ומסירות נפש לתורה שראיתי אצל אבי ע"ה רואים לעתים נדירות. למדנו בחדר כל יום עד הלילה. לימודי חול לא למדנו בכלל. אבל עובדה זו לא הניאה את אבי ע"ה מלעורר אותי כל יום בשעה חמש לפנות בוקר, כדי ללמוד.

אנשים שואלים לעתים, מאין שאבו את הכוחות הרוחניים להשאר יהודי חרדי כשר למרות כל המעברים הקשים, נוכח כל הצרות והיסורים; מאין נשאבה האמונה להשאר יהודי.

המענה לכך הוא, שמי שגודל בבית יהודי חרדי וכשר, כאשר האב מסור כולו לתורה, וזוכרים את האמא ע"ה שהייתה שופכת דמעות כמים בהדלקת הנרות של ערב שבת ומתחננת שילדיה יהיו וישארו יהודים טובים וכשרים, אם אשר בכל שבת למדה בדבקות בצאינה וראינה על פרשת השבוע - כל אלה נחרטים בזכרון למשך כל החיים. מכך שאבתי את החוסן הרוחני ואמונה טהורה להמשך היהודי שנצטווינו למסור מדור לדור לבנינו ובני בנינו, לנטוע את ההכרה היהודית של המשך המסורה.

אנו מזכירים בכל יום ויום עקידת יצחק אבינו ע"ה. "ויהי אחר הדברים האלה והאלוקים ניסה את אברהם" וגו'. אנו משתמשים בזכות זו בראש השנה, להציל את כלל ישראל מן המקטרגים רח"ל. "זכור ברית אברהם ועקידת יצחק". הזכות, מלבד היותה זכות, היא גם תזכורת להזכיר לנו עד מה רחוקים אנו מן הדורות הקודמים וכי אנו צריכים לרצות את ההשתייכות ואת המגע בעבודה ומסירות נפש של האבות.

מסירות נפש כזו ראיתי אצל הורי בימי נעורי. איזו מסירות נפש נדרשה לאבי ע"ה לעורר את בנו בכל בוקר. לא חס

ושלום כצעד של חוסר אהבה, אלא להיפך, הוא ידע כי אני זקוק לשינה אבל הוא ביטא את אהבתו אלי דווקא על ידי כך שעורר אותי ללמוד פרק נוסף, פרשה נוספת בתורה.

אילו לא חונכתי בחינוך קפדני כזה משחר נעורי, איני יודע אם הייתי מצליח לעמוד במבול היסורים שנתכו עלינו. מיד בתחילת המלחמה, טרם פרצו הגרמנים ימ"ש, לפולין, עדיין רק דובר על מלחמה, ורוח המלחמה ריחפה באויר, כבר ראינו במו עינינו פולנים שלקחו גמרות מן הש"ס, קרעו את הדפים והשליכו לרחובות. כזו הייתה רשעת הגוים.

בתחילת המלחמה הייתי בחור צעיר ללא אב ואם, ללא אחים ואחיות. מה אעשה לבדי? גם חברים כבר לא היו לי, בודד הייתי, לבדי. שלמה המלך ע"ה אומר במשלי (כז, י) "רעך ורע אביך אל תעזוב". הקב"ה הוא ידידך בכל עת, בעת שמחה כמו בעת צרה, ח"ו. את הידיד הזה לא אבדנו אף פעם, הוא לא נטש אותנו. הקב"ה נטע בי את ההכרה בידיד האמיתי של האדם. הורים האוהבים את ילדם, מלמדים אותו להכיר את ידידו האמיתי, ידידו המסור – זה הקב"ה, רבון העולם ידיד אמת שצריכים אותו בכל העתים והזמנים. במחנות הרכוז הייתה לי האמונה הטהורה שהורי נטעו בקרבי. כי איך יכולנו לעמוד בתלאות המחנה שאפילו בבגדים הקרועים והעלובים שכיסו את גוונו, לא נמצאו אפילו כיסים להכניס את הידים. לא היה מזון להכניס לפה, לחזק מעט את הגוף החלש, או כפי שאנשים מתבטאים: ללא כוס קפה אי אפשר לעבור את היום...

אבל את הקב"ה היה לנו תמיד עמנו. עם כל הנשק שהגרמנים ימ"ש כוונו אלינו, לא יכלו להסתיר מאתנו את השמים. השמים פתוחים היו, רחוקים מהישג ידי הרשעים... וכשרצו

משמים, לא יכלו הרשעים לנגוע בנו לרעה. למרות ההשגחה הצמודה והחמורה על היהודים, שלא נתן לנו לצעוד צעד אחד ללא לווי גרמני שכוון את נשקו אלינו, אבל לעת השחרור התחלנו לראות את ההשגחה העליונה. אף על פי כן, אפילו אז, טיילנו בפחד כזה כאילו מישהו עוקב אחרינו בנשק מכוון. כאלו היו התחושות. קשה היה להשתחרר מן הסיוט שלווה אותנו תקופה ארוכה מאד אחרי...

חשבתי שזהו הרעיון שאני צריך להבהיר לכן, אתן האמהות והסבתות בעתיד, כדי שיהיה לכן מושג מה בדורות הקודמים.

חוזרים בתשובה שאלו אותי איך יכולנו לעמוד מול הצרות והסבל? איך לא קרסנו? אני השבתי להם: מסתמא אתם קוראים קריאת שמע, ואתם אומרים בכל יום 'והיה אם שמוע תשמעו' וגו'. האם אתם אומרים זאת סתם ככה או שאתם מתבוננים בפרוש המילים? שם כתוב בפרוש אם תקיימו את מצוותי יהיה לכם כל טוב. אבל אם חלילה לא, הרי כתוב שם בהמשך מה עלול לקרות ח"ו. פעמיים בשנה אנו קוראים את התוכחה בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא.

בצעירותי, לפני המלחמה הייתי מהרהר כאשר שמעתי את קריאת התוכחה, איך יתכן שיקרו לעם ישראל דברים נוראים כאלה? פשוט לא יכולתי לתאר זאת בדמיוני. אבל בעת המלחמה, כאשר עמדנו בתור וחיכינו לחתיכת לחם קטנה, בקומינו בבוקר השכם כדי להשיג את הלחם הדל, עמד בקרבתינו גרמני צעיר, נער, כמעט ילד, וצעק: 'יודע ראוס!' – שנצא מן השורה. אז הבננו את פרוש התוכחה שנער גרמני יכול לנהוג בסדיזם כזה כלפי אנשים אחרים, מבוגרים.

אחרי המלחמה בכינו הרבה יותר ממה שבכינו בעת המלחמה. עדיין היינו במחנות וראינו את רשעות הגוים. מעט היהודים ששרדו, פנו למדינות שונות אבל שום מדינה לא רצתה לפתוח את שעריה בפני שרידי החרב.

זה הזכיר לנו את המסופר בחומש כשמשה רבינו ביקש מן האדומים רשות לעבור דרך ארצו. לא להתעכב כלל, רק לעבור דרך הגבולות, כתיב: "וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו". בני אדום מאנו להענות לדרישת משה רבינו לתת מעבר לבני ישראל דרך ארצו. כעין זה ראינו אחר המלחמה, והאכזבה גדולה הייתה ומרה. ראינו את האמריקאיים והרוסים מתחרים ביניהם מי מהם יוכל לשקם ולסייע טוב יותר את הגרמנים, ימ"ש. ועדיין שהינו במחנות.

הנחמה היחידה שלנו הייתה התורה הקדושה. הגמרא מספרת במסכת שבת שרבי אלעזר בן ערך נגרר אחר חבריו והגיע עד כדי כך שלא ידע לקרוא את הפסוק "החודש הזה לכם" והוא קרא: "החרש היה לבם". עד שהחכמים עוררו רחמים על רבי אלעזר בן ערך והוא שב להשגותיו הקודמות בתורה. מכאן אנו לומדים מה שעלול למצוא את האדם ללא תורה, אפילו בתקופה קצרה. על כן היה זה חסד אדיר של הקב"ה שיכולנו לשוב לחיי תורה לאחר המלחמה. ממש חיפשנו כל רגע להשלים את מה שחסרנו בלימוד התורה. לאחר שנים ארוכות שלא זכינו לראות סידור או ספר קדוש אחר בעיניים. מה גדולה הייתה שמחתינו כאשר זכינו להחזיק ספר ביד לאחר שנים רבות כל כך. וכל זאת היה בזכות הדמעות שאמותינו שפכו למען נהיה יהודים כשרים. כי הלא חז"ל אמרו "שערי דמעות לא ננעלו". שערי הדמעות אינם ננעלים לעולם. אלו פתוחים תמיד.

כאשר אני עומד להתפלל ביום הכיפורים, אני מקווה לבכות אפילו במשך כל היום. ואז אני מקנא באמי הכשרה שהיה לה הכח לשפוך דמעות אמיתיות וטהורות כל כך.

בסוף המלחמה, כאשר רצנו עם הגרמנים לצ׳כוסלובקיה, כאשר המרצחים הגיעו לסופם אבל עדיין הובילו אותנו עמהם בקרונות בקר, בימים ההם החלטנו, ארבעה יהודים לקפוץ מן הקרון. וכן עשינו. התחבאנו בשדות. אבל תוך זמן מועט הוקפנו בחיילים גרמנים שכוונו אלינו את נשקם, בראותינו את המרצחים, החילונו לזעוק ׳שמע ישראל׳. מימי לא קראתי שמע ישראל כמו אז... הגרמנים הובילו אותנו אל ראש עיר פילזן בצ׳כוסלובקיה וזה מהר להתקשר למלאכי החבלה של הגיסטפו האיזורי כדי לשאול מה לעשות בנו. שישה מיל צעדנו עד למפקדת הגיסטפו כאשר לכל אורך הדרך רקמנו תוכניות בריחה, כפי שכבר כתבתי מקודם. לא איבדנו לרגע את הבטחון, כמאמר הגמרא: ״אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתיאש מן הרחמים״.

זה מזכיר לי מה שמשה רבינו טען לפני הקב״ה על יד הסנה, איך יוכל ללכת אל פרעה לשכנעו להוציא את בני ישראל ממצרים, והלא כבד פה הוא וכבד לשון! על כן השיב לו הקב״ה: ״מי שם פה לאדם או מי ישים אילם הלא אנוכי ה׳״. אל תשאל שאלות איך תוכל, כשאני ארצה, תוכל לדבר אל פרעה.

כן לא שייך לשאול איך אני יכול לעמוד עכשיו ולשאת דברים לפני תלמידות בית יעקב, על אודות קורותי במלחמה. איך נשארתי בחיים? בזכות מה? השאלה אינה נחוצה. כי כן רצה הקב״ה. וכשהקב״ה רוצה, עומד אני כאן ונושא לפניכן דברים; מספר מעט מתלאותינו בעת המלחמה. ומן התחיה

אחרי המלחמה.

כמו כן אני מכיר אנשים שסבלו ל"ע מן המחלה הקשה, שכל מי ששמע על המחלה הנוראה שמקננת בו, התיאש מחייו ואף על פי כן הם חיים וקיימים עד היום, בחסדי ה' עלתה רפואה למכתם והם שבו לבריאותם. ואין על כך שום שאלה. כי כך היה הרצון מלפניו יתברך. אמת נכון, ללא ספק היתה מחלתם אנושה וכאילו חשוכת מרפא, רחמנא לצלן, אבל היות שהקב"ה כך רצה, שלח להם רפואה שלימה.

כשבאתי לאמריקה, לפני למעלה מארבעים שנה, שמעתי אז על אחות דודי שהרופאים סברו כי אין לה לחיות אלא עוד מספר שנים. אבל הקב"ה עזר והיא החלימה ב"ה, כליל, היא חיה והאריכה ימים עד הגיעה לשנות השמונים המאוחרות של חייה. בכל שנה ושנה, בלכתה לרופא לביקורת, הביע מחדש את השתאותו על אשר היא עדיין חיה וקימת. הלא יאומן התרחש: היא סבלה מכל מיני מחלות רח"ל אבל היא התגברה בחסדי ה' על כל המחלות. כי כן רצה הקב"ה, שהיא תחלים ותחיה.

כאשר עבדנו במחנה ולבשנו בגדים רגילים שלא כשאר עובדי המחנה, היינו מאושרים. לא ציינו אותנו בתור יהודים. הגרמנים רצו אמנם לציין אותנו בתור יהודים, אבל לא הספיקו לעשות זאת. מאוחר יותר, כשהיינו בצ'כוסלובקיה, ראינו בעליל את יד ה' שמנע אותם מכך. כי כך יכולנו להציג את עצמנו בתור פולנים. כאשר שאלו לשמנו נקבנו בשמות כמו אנטק, סטשק, וכדומה, למרות שרק בקושי ידענו כמה מילים של השפה הפולנית. והרי בפולין לא היה כמו באמריקה שכל הילדים מבינים את השפה האנגלית. על כן היה זה נס ממש שלא סימנו את בגדינו בסימן הכר יהודי, כדי

שנוכל להצהיר כי אנו פולנים.

אף פעם אין די להודות ולהלל להקב"ה על כל החסדים שעשה עמנו. היאך בנינו ושיקמנו את עצמנו אחר המלחמה, בהעמדת משפחות, הבאת ילדים וחנוכם בדרך השם. יש לי ב"ה בן שהוא אברך כולל ומחבר ספרים, וילדים נוספים ההולכים בדרך התורה והיראה. לדאבון הלב היו יהודים שלא זכו לכך, כי לא היה להם את הכוחות הרוחניים לעמוד באימי השואה ולהשריש בתוך לבם את האמונה הטהורה וההתדבקות בתורה.

זהו היסוד שלנו בחיים. ובזכות זו יכולתי להמשיך בחיים. צריך פשוט מאגר של אמונה כדי להנחילה לאחרים, כפי שמצינו בגמרא "טופח על מנת להטפיח". צריך להיות "לח" מספיק כדי "ללחלח" ולהרעיף טל תחיה על אחרים. זכיתי, כאמור, ב"ה וחינכו אותי בחינוך חזק בימי ילדותי, חינוך זה עמד לי ב"ה שאוכל להמשיך את שרשרת המסורה לבני, נכדי, ולדורות הבאים.

רש"י אומר "אם בחוקותי תלכו" – "שתהיו עמלים בתורה". עיקר התורה הוא עמל התורה. אחר כך כתוב הפך הדבר: "ואם לא תשמעו בקולי". אדם חושב: כבר למדתי, איני צריך להוסיף וללמוד. משמע שהוא לא רוצה לעמול בתורה. לפיכך הוא נכנס לכלל "ואם לא תשמעו בקולי".

כאשר יוצאים לרחוב, מבחינים בנעשה, ומכירים מה שונים ומובדלים אנו מן הגוים. עלינו להתחזק ולהוסיף חיילים לשוב למסורה הישנה, לקיים "שתהיו עמלים בתורה".

דוד המלך אומר (תהילים צ"א ז) "יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש". רואים בעליל שכאשר הקב"ה רוצה

להגן על מישהו, קימים אלפי דרכים איך לשמרו ולהגן עליו. והרי להקב"ה יש צבא עצום,מלאכים המופקדים על שמירה. כל מלאך לא יכול לעשות יותר משליחות אחת. די בפעם אחת. יתכן כי המלאך נברא רק כדי להציל פעם אחת יהודי, אחר כך נברא מלאך חדש להצילו פעם נוספת. זאת ראינו בחוש בעת המלחמה.

אנו צריכים לדעת על אודות הכוחות שהעניק הקב"ה לאדם לעמוד בכל. חז"ל אומרים כי ממצרים לא הצליח איש להנצל ולצאת ממנה. אבל בני ישראל יצאו משם "בעצם היום הזה", באמצע היום לאור השמש. איש לא הצליח למנעם ולהפריע להם. כי כן רצה הקב"ה.

אנו צריכים תמיד להתרכז בהתרחשויות החיוביות. אנו מוצאים בתורה שבני ישראל הביטו במדבר בשלילה על דברים רבים. ומה היו התוצאות? הרי אלו ידועות. הם היו מלאי ספקות ונענשו על זה. אנו צריכים לדעת שאין אנו מבינים את דרכי השי"ת. וכשבידינו הבררה לראות את החסדים באור חיובי, מחויבים אנו לעשות זאת. כשיש לנו בררה לראות באור חיובי את דרכי ה', מדוע עלינו לעשות את ההפך? שום דבר לא נרוויח מזה. רק ספקות ח"ו בענינים שאנו בלאו הכי לא מבינים.

ראינו בחוש שלמרות כל הסכנות והפחדים שידעו בני ישראל, הרגישו תמיד את ה"נצח ישראל לא ישקר". יומם ולילה ראינו את חסדי ה' ואת הניסים שמי שרשמו אותו לחיים בשמים, נשאר לחיות!

בשבת אחת במסיבת חוזרים בתשובה אמרתי להם כי חז"ל אומרים שאפילו עם הארץ אינו משקר בשבת. והבהרתי להם

שאם יתנו לפני את הבררה, לעזוב חלילה את היהדות ולהפוך לפולני או גוי אחר, או להשאר יהודי ואצטרך ח"ו לעבור כל מה שעבר עלי, הייתי בוחר בדרך היהדות להשאר יהודי לנצח נצחים. דבר זה נובע רק בגלל המבט החיובי על האירועים. אמרתי באותה שבת לחוזרים בתשובה כי לשבת אצל שולחן השבת ולראות את החוזרים בתשובה שחז"ל אומרים עליהם "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד" – חוויה מיוחדת במינה היא.

לאחר הסעודה נגשה אלי בחורה, בעלת תשובה, שהכירה את היהדות רק לפני חודשיים. היא שאלה אותי שאלות שונות ואני השבתי לה על כל שאלותיה. היא שאלה אותי מה עליה לעשות כדי שתוכל להתחתן עם אברך כולל.

היא רצתה לדעת מה יתבקש ממנה כאשר תנשא לאברך כולל. הסברתי לה את הקשיים הכרוכים בחיים אלו ושאלתי אותה אם היא מוכנה בלב שלם לקחת עליה עול כזה. (כפי ההלכה אצל גוי שבא להתגייר, שצריך להציג לפניו את הקשיים הכרוכים בדת היהודית, בקיום כל מצוות התורה). סיפרתי לה אפיזודה ממה שראיתי בעיני: כשבאתי לאמריקה התאכסנתי אצל דודתי. בת דודתי עבדה במקום מסוים. כאשר שכרה לא שולם לה, קבלה בתמורה זוגות נעליים. לעתים קרובות חזרה עמוסה זוגות נעליים... שאלתי את החוזרת בתשובה אם גם היא זקוקה לפריטי לבוש רבים או שהיא יכולה להסתפק במועט?

גם סיפרתי לה כי פעם אחת, בירושלים, לאחר סדר ליל פסח, הלכתי עם רעייתי ללוות חוזרת בתשובה, כלה, הביתה,לאחר שהייתה עמנו בליל הסדר. בערך שעה הלכנו עד לדירה בה התגוררה. כאשר הגענו הביאה לנו מעט מים לשתיה בכוס

חד פעמית. כאשר לאחר השתיה רצינו להשליך את כוס הנייר, פרצה זעקה מפיה: 'אל תשליכו את הכוס! כי לי ולחברתי אין יותר מכוס יחידה זו'...

המשכתי את סיפור המעשה בשאלה: האם את מוכנה לחיות כאותה חוזרת בתשובה בחיים צנועים של הסתפקות במועט? אם כן, ראויה את להתחתן עם אברך כולל. אבל אם לא - אינך יכולה להנשא לאברך שיושב על התורה ועל העבודה.

המשנה אומרת באבות: "כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן". הכוונה אינה דווקא שכך חייבים לעשות למען התורה, ושבדרך אחרת אי אפשר להשיגה, רק באמת הכוונה היא כך: אם אתה מוכן לחיים כאלה שאם לא יהיה לך יותר מ"פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן" ובכל זאת עדיין מוכן תהא להמשיך כך כדי ללמוד תורה - אזי תוכל לקנות תורה.

גם הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל רבה של לובלין (ומיסד הישיבה המפורסמת "ישיבת חכמי לובלין") כאשר התקשה להשיג כספים להחזקת הישיבה, למד משנה זאת בלשון תמיהה: "כך היא דרכה של תורה?" האם כך היא דרך התורה, דווקא באופן של פת במלח תאכל? - לא! לא זו היא דווקא דרך התורה; אבל הלומד תורה צריך להיות מוכן לאורח חיים כזה כדי שיוכל לקנות את התורה.

כעבור כמה חודשים, שמענו שהבחורה התחתנה עם בן תורה שלומד בישיבה. (דומני כי בישיבת מיר בירושלים). הנקל לתאר דבר כזה? בחורה שרק הכירה את היהדות לפני חודשיים...

אני מכיר אברך נוסף, בעל תשובה, שהלוואי והיו לי השקפות

כפי שיש לו. אני אוכל בביתו ללא שאלות וספקות. תפילת מנחה שלו, התנהגותו ביהדות ובחינוך הבנים, ממש אינם ניתנים לשער ולתאר.

ה"שפת אמת" אומר כי ה' נטע כוחות גדולים בנשמה יהודית כדי שתוכל לעבור ולסבול התרחשויות שונות. שלא נדע אף פעם מנסיונות קשים. שתזכנה כולכן להיות אמהות יהודיות וסבתות, שתוכלנה לספר את הדברים כמו סיפורים ששמעתן אי פעם. כפי מאמר חז"ל שכאשר משיח יבוא, יספרו את כל מאורעות הגלות כסיפורים יפים. ואז יבינו הכל כל מאורע על מה ולמה הוא התרחש. אבל כל מה שאנו מספרים כאן הוא כדי לפרסם את ענין נצח ישראל וחיוניות האמונה הטהורה בהשגחה העליונה, היאך הקב"ה מנהיג את העולם כולו ואת כל יחיד בפרטיות.

אני רוצה להביע יישר כח מעומק הלב לכן, תלמידות יקרות, על אשר וותרתן על שעת הצהריים שלכן כדי להקשיב לדברינו. לי לא קל לשוב לזכרונות הישנים הללו, אבל כפי שהזכרתי, מוטלת עלינו אחריות גדולה להעביר לדורות הבאים את מסורתינו הישנה.

מורשת בית יעקב

(הרצאה)

פותחין בכבוד אכסניה. אני מודה לכם על ההזמנה לדבר לפניכם. אני יודע שעוד לפני כמה חודשים הזמנתם אותי לשאת דברים לפני התלמידות.

אין זה ממקצועי לדבר על השואה, אין זה נושא שאפשר לדוש בו יותר מדי. ראשית, מפני הקושי והעינוי, לא רק עבורי אלא גם עבור יהודים אחרים משארית הפליטה, לדבר על התרחשויות האימים שלפני חמישים שנה, ללקט את המחשבות ולשוחח על מה שארע לנו.

איני רוצה לעכב אתכן. אני מקווה שהשיחה תהיה לכן, אמהות יהודיות בעתיד, לתועלת, לדעת את אשר ארע להוריכן, סביכן וסבתותיכן. ולכלל ישראל.

לדאבון הלב נמצאים היום אנשים רבים המכחישים את כל פרשת השואה. בירושלים ארחנו אורחים מקנדה שספרו לנו כי בקמפוסים של האוניברסיטאות מצויים אלפי סטודנטים שמאמינים כיום שכל סיפור השואה אינו אלא בדיה שנולדה בדמיונם של אנשים שחפצים לעשות "ביזנעס" מפרשת השואה...

אבל אנחנו היינו עדות חיה למציאות העצובה והנוראה שהתרחשה לעינינו. ועל כן מוטלת עלינו אחריות גדולה למסור מעט לילדינו ונכדינו מן האמת. ובעיקר לציין את אושרינו ורגשי ההודיה אשר בליבנו, שזכינו להשאר בחיים ולהמשיך הלאה את שלשלת הזהב היהודית.

יש לנו מסורה מדור לדור, מהורים לילדים. מטעם זה נעניתי להזמנתו של הרב לאזאר, לשוחח לפני התלמידות במורשת בית יעקב.

יתכן שזו היא הסיבה שבגללה נשארתי בחיים, למרות כל הקשיים והמעברים, כדי לספר על חלקי בהתרחשויות השואה ועל אודות ההשגחה הפרטית הגדולה שראינו על כל צעד ושעל.

אמרתי להרב קאהן כי בתורה אנו מוצאים את הפסוק "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". ובהגדה של פסח יש לנו את הכלל של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". אנו מתחילים ב"עבדים היינו לפרעה במצרים" אבל אנו מספרים בעיקר על הניסים של יציאת מצרים. על "יום צאתך מארץ מצרים", צריך לספר "כל ימי חייך". ובן זומא דרש "כל ימי חייך, לרבות הלילות". שלא רק בימי חייך עליך לספר על אודות הניסים כי אם גם בלילות.

דבר זה עורר אותי לבוא ולדבר לפניכן מעט על קורותי. כי אפילו מה שהנוער יכול לקרוא בספרים או להתרשם מתמונות מתקופת החורבן הנוראה, אי אפשר לקלוט בדיוק את כל הזוועה שהתרחשה בימים ההם.

קשה פשוט לספר לאיזה מצב ירוד אדם יכול להתדרדר ללא תורה. ראינו את זה אצל הגרמנים ימ"ש. כיון שלא הייתה להם תורת חיים, הפכו לסדיסטים נוראים מלאים בשנאת אדם שאי אפשר לשער ולתאר.

כאשר אנשים שואלים אותי היאך יכולתי להשאר יהודי חרדי לאחר תקופה קשה כל כך, אני משיב כי אדרבה, תקופה זו נתנה לי כח ועוז להבין יותר טוב את אמת התורה, את

קדושת עם ישראל ואת אמונתו הטהורה. בכל בוקר כאשר אני מברך את ברכת התורה, אני חושב לעצמי: הבט וראה: הגרמנים שהיו לכאורה עם מתורבת ואינטליגנטי, שהיו "משכילים" ו"מלומדים" כל כך, ואתה בעצמך ראית לאלו דרגות בלתי אנושיות הם הגיעו ב"אינטליגנציה" שלהם. הם היו גרועים מחיות, התענגו על הריגת ילדים קטנים ועינוי אנשים.

ה"חידושי הרי"ם" זצ"ל, אומר שאם יהודי קם בבוקר ואינו מוצא סיבה במה להיות שבע רצון ושמח בחייו, יברך בכוונה את ברכת "שלא עשני גוי", וזה יתן לו מספיק חיזוק; שרק עבור זה שאיננו כגוים, כדאי לחיות עלי אדמות!

אני נפגש עם ידידים שגם הם היו במחנות ריכוז. כל אחד מהם מספר על ניסים שונים שארעו לו. אלמלא ניסים אלו, לא היו נשארים בחיים. כדי לעבור אפילו רק יום אחד במחנה, תחת שליטת הגרמנים, נדרשו ניסים לאין ספור, כי בכל רגע ורגע עמדנו בפני כל מיני סכנות.

אומרים בשם הרה"ק רבי אהרן מבעלזא זצ"ל, שכל יהודי שעבר את השואה ונשאר בחיים, לווה על ידי שני מלאכים ששמרו אותו בקביעות. בדומה לנאמר בגמרא במסכת שבת שבכל ליל שבת מלווים שני מלאכים את היהודי השב הביתה, לשומרו בדרך.

אני עצמי, מנסיוני האישי, יכול לאשר זאת. כי בדרך הטבע אינני יכול להבין היאך עברתי את כל התלאות ונשארתי בחיים. הייתי נער לפני בר מצווה כאשר המלחמה פרצה. כעבור שנתיים נטלו ממני הכל, את הורי, אחי ואחיותי. נשארתי בדד.

הגמרא מספרת במסכת שבת (דף ל"א עמוד א') על גר אחד שבא לפני הלל ובקש להתגייר בתנאי שילמדנו את כל התורה על רגל אחת. אמר לו הלל "מה דעלך סני לחברך לא תעביד". מה שלא רצוי לך, אל תעשה לחברך. "זו היא כל התורה כולה". מביא שם רש"י את הפסוק במשלי (כז, י) "רעך ורע אביך אל תעזוב" – ורש"י מפרש: "דעלך סני לחברך לא תעביד". רעך ורע אביך אל תעזוב – זה הקדוש ברוך הוא. אל תעבור על דבריו שהרי שנאוי עליך שיעבור חבירך על דבריך. רואים מכאן שהתורה הקדושה מציינת את הקב"ה כידידו ורעו הטוב ביותר של האדם, שלו ושל אביו.

כאשר נשארנו לבד, הרגשנו שהקב"ה הנו ידידנו היחידי והטוב בכל עת. כאשר הסתובבנו בין רשעים ארורים כגרמנים ימ"ש, היינו מיואשים מבלי לדעת איך נוכל לשאת ולסבול את חלקנו המר, אבל תמיד, בכל עת, בטחתי בידידי הטוב, הקב"ה שנמצא עמי תמיד ושומר אותי.

אנשים מוציאים תעודות ביטוח כדי לבטח את עצמם. במחנה היה הקב"ה פוליסת הביטוח שלנו. הוא היה שומרנו ומבטחנו. מה חם לבו בקרבו של אדם כאשר הוא יודע שהוריו פוקחים עליו עין ומשגיחים עליו תמיד. ולפתע נלקח הכל מאתנו, ממש הכל. ומי היה רעינו האמיתי? כביכול הקב"ה, רבון העולם.

בוודאי אנו יודעים זאת, אבל אנו צריכים גם להבין. כנאמר בפסוק (שמות יח, א) "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלוקים למשה ולישראל עמו" וגו'. בוודאי שמעו גם גוים אחרים על אודות הניסים שעשה הקב"ה עם בני ישראל ביציאת מצרים. גם יתרו שמע, אבל יתרו קלט את הדבר יותר מכל הגוים. הוא הרגיש יותר מסתם שמיעה על

אודות ניסי יציאת מצרים ועל כן מספרת זאת התורה.

גם אותנו חנכו הורינו הי״ד לדעת כי הקב״ה רענו הוא. אליו פנו בכל עת, ואותנו חנכו לפנות ולקוות אליו תמיד.

אנשים שואלים אותי: האם אבדת את הבטחון לרגע? והמענה שלי הוא: חס ושלום. לא אבדתי את האמונה ואת התקווה אפילו לרגע. אפילו כשהרשעים עמדו מולנו ונשק דרוך בידיהם, וכבר זעקנו ״שמע ישראל״ בכוונה עצומה, אפילו אז לא אבדתי את בטחוני בהקב״ה שהוא יכול, ובוודאי יצילנו.

בסיום המלחמה, כאשר הגרמנים ימ״ש כבר ראו את קיצם הקרב, חפשו עדיין דרכים ופעולות להשפילנו. הם לא רצו להשאיר אותנו לשונאיהם. אם הם עצמם כבר נידונו לכליה, רצו לשתף אותנו בגורלם, ח״ו... הם פשוט לא יכלו להסכין לרעיון שהם יאבדו, ואנחנו נעבור לידי שונאיהם.

כיון שהקב״ה חפץ, הוא שומר את האדם על כל צעד ושעל אף על פי שקשה להבין זאת. איך אפשר לעבור בים ולא לטבוע? אבל כך מסופר בחומש, פרשת בשלח; שבני ישראל עברו בים כמו ביבשה. כך ראינו במחנה. חיינו בין רוצחים ארורים אבל כיון שהקב״ה רצה לשמור עלינו, לא יכלו לנגוע בנו לרעה.

כך ראיתי את חסדי הקב״ה ואת ניסיו על כל צעד ושעל. אף על פי שעדיין נער צעיר לימים הייתי אז. במחנות היו יהודים מבוגרים ממני בשנים רבות. חלק מהם כבר היו נשואים והורים לילדים לפני פרוץ המלחמה. זהו סיפור בפני עצמו, היאך נער צעיר חסר נסיון כמוני שרד בחיים.

החברותא שלי, ר׳ שלמה, סיפר לי (כפי שכבר הובא לעיל) כי בתקופת המלחמה סגרו אותו במרתף עם חולי טיפוס, ל״ע,

שנועדו לתאי הגזים ר"ל. לפתע עלה רעיון במוחו והוא החל להלום על דלת המרתף ולצעוק. מן הנמנע לתאר מה היה צפוי לחברי שאזר אומץ וקרא אל הרשעים הגמנים לשחררו, רק בעבור "אומץ" זה יכלו לירות בו במקום. אבל למרבה הפלא הוא שוחרר והוא נשאר בחיים. האם ניתן להבין עובדה זו בשכל פשוט?

המענה היחיד לכך יכול להיות רק כי רבון העולם רצה שהוא ישאר בחיים ויקים משפחה; ילמד דף היומי וגם את הספר "בית אהרן" עם נכדיו. (ר' שלמה הוא יהודי חסידי).

שומה עלינו להתרכז תמיד בארועים החיוביים של חיינו. במדבר הסתכלו בני ישראל באור שלילי על דברים שונים. ומה ארע להם? הם היו מלאים בספקות ונענשו. אנו צריכים לדעת שאיננו מבינים את דרכי השי"ת. ואם באפשרותנו לראות את הנהגת השי"ת באור חיובי, חייבים אנו להסתכל כך. לא נרוויח כלום מן ההסתכלות השלילית רק חלילה ספקות בענינים שאין לנו בהם הבנה והשגה.

ישיבת אש התורה ירושלים

(הרצאה)

שמי הוא שלום אלטר מרק, אני מתגורר בברוקלין, ניו יורק. הציעו לי, בתור יהודי משארית הפליטה שחווה את השואה הנוראה על בשרו, לעמוד לפני התלמידים, לספר להם מקורותי בתקופה ההיא, ולשוחח על המסר המופק מהן.

הגמרא אומרת (סנהדרין דף י"ט) "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא". קיום נפש אחת ישראלית, שווה לקיום העולם. על כן חשבתי שאפילו אם דברי לא יעניינו חלק מן השומעים, יתכן כי יועילו לאחד וישפיעו עליו לטובה, כדאי הדבר כאילו הועילו לעולם כולו וממילא כדאי היה שהגעתי הנה להשמיע את הדברים.

★ ★ ★

בפתח דברי עלי לציין כי הופתעתי מן ההזמנה לעמוד לפניכם. לא הורגלתי לכך מקודם. אבל מאמר הגמרא עמד לעיני (שבת דף קי"ח) "אמר רבי יוסי, מימי לא עברתי על דברי חבירי, אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן, הייתי עולה". כאשר חבריו של אדם מבקשים ממנו דבר מה, אל יסרב להם, כפי שעשה רבי יוסי שמילא את בקשת חבריו.

לתאר את השואה ואת קורות עמינו, אין כאן המקום, לא יספיק לכך הזמן. הנני רוצה רק להדגיש רעיונות של אמונה. יהודים יושבים ולומדים תורה, גמרא, חומש או לימודים אחרים, כדי לנטוע אמונה בהקב"ה בלבם.

באמת אני יכול לומר כי דבר רגיל הוא לראות יהודים משארית הפליטה יושבים ביחד ומספרים מקורותיהם בשואה אפילו בזמני שמחה מובהקים כמו בשמחות משפחתיות וכדומה; מעלים זכרונות ומשוחחים על ימים עברו. בפרט כאשר שני יהודים שהיו במחנה ריכוז משותף, נפגשים. מעין הזכרונות נפתח ואחד שואל את חברו ברגש: האם תזכור מאורע זה?... והאם זכור לך פרט זה?... ההתרחשויות של אז אינן נשכחות. ובמפגש שכזה, מזכירים את חסדי ה' שנתן כח להשתקם, להקים בתים חדשים ולהתחיל בחיים חדשים.

חלק מהאנשים לא יכלו פשוט לשכוח את קורותיהם. אנו אומרים ב"הלל" "מאשפות ירים אביון". צריך להבין את משמעות המילה "מאשפות". אבל אנו הרגשנו זאת על בשרינו בתקופת המלחמה... יהודי שעבר את השואה יכול לומר על עצמו "מאשפות ירים אביון".

לכל אחד ואחד יש קרוב או ידיד שעבר את השואה באירופה. ואני חייב לציין שהתקשיתי מאד להתחיל בחיים חדשים ולחזור אל עצמי. אבל הקב"ה חנן אותנו בכח שכחה, לשכוח את כל הקשיים והסבל שידענו. אני מכיר אנשים שלא יכלו לשכוח את צרותיהם, דבר זה הוא בגדר עונש ממש, ר"ל. איני יכול להאשים אותם על שאינם מסוגלים לשכוח את העבר הנורא, כי מה שעבר עלינו באמת, לא יאומן כלל.

כל מי שלומד גמרא בישיבה יודע את המושג "הפקר". "הפקר" פירוש בלי בעלים. בבחינה זו היינו בזמן המלחמה, תחת מגפי הנאצים ימ"ש. יהודים היו הפקר. הקב"ה כביכול הפקיר אותנו שכל גוי, ממש כל גוי, יכול היה לעשות ביהודים כאוות נפשו. ולא היה הבדל איזה גוי, אפילו נכה, אפילו צעיר, אפילו ריק ומרוקן מכל. כל אחד מהם שלט בנו.

והשפלה זו הייתה כל כך רווית סבל! והרי היהודי לא יכול היה להרע לאף אחד!

★ ★ ★

כאשר אדם נענש ומחויב, למשל, בקנס על עבירת תנועה, בוודאי שהדבר אינו מוצא חן בעיניו. הוא חושב אולי שבעצם הוא אינו אשם כל כך, אבל סוף כל סוף הוא יודע שביודעים או בלא יודעים, העמיד את רכבו במקום אסור לחנייה, ועל כן הוא יכול להבין את סיבת הקנס, וכדומה. אבל אנחנו, בתקופת המלחמה, נענשנו ללא הרף, ללא סיבה נראית לעין, רק מפני שהיינו יהודים.

באמת היו בינינו במחנות, אנשים שעד המלחמה לא ידעו כלל על יהדותם. אתי במחנה היו יהודים שעד המלחמה היו כה רחוקים מן היהדות שבמציאות לא ידעו שהם יהודים. אבל הגרמנים חשפו את יהדותם מדורי דורות. אני לפחות ידעתי כי אני יהודי, אבל הם? אפילו הוריהם וסביהם כבר לא ידעו על יהדותם. קשה להבין איך הגרמנים חשפו את השורשים היהודים של אלו שלא ידעו אותם בעצמם... והביאו אותם אל מחנות הריכוז.

אפילו חלק מהגרמנים שהיו עמנו במחנות, בתור מפקחים, שלא היו כולם אנשי "אס. אס", אלא סתם גרמנים שתפסו אותם בעוון כלשהו ושלחו אותם למחנות בתור עונש, אלו ידעו לפחות ששלחו אותם לרצות את עונשם. גרמני אחד שהיה עמי במחנה נענש ונשלח למחנה על שהרג את אמו. גרמני אחר ביצע גניבה גדולה. אלו ידעו לפחות על מה הם נמצאים במחנה, וגם בתור פושעים עמדו מעלינו, נתונים היינו למרותם, אף על פי שהם היו פושעים ואנחנו לא עשינו

שום עוול.

אני הייתי לבר מצווה בתקופת המלחמה, נער צעיר שלא יודע מה רוצים ממנו.

אין כאן המקום ולא יספיק הזמן לתאר את מראה מחנות הריכוז. אני מביט על המספר החקוק בזרועי, כבר זמן רב לא התבוננתי בו. 18198-a. שנים ארוכות לא הסתכלתי בו, אבל נכדי הבחינו במספר והתחילו לשאול: "מה זה?" בתחילה התחמקתי מתרוץ ישיר, והלא המה ילדים צעירים, על כן אמרתי להם: "המספר הזה הוא מספר טלפון", ותירוצים דומים. עד לאחרונה לא יכולתי אפילו לדבר על קורותי בתקופת החורבן. לא דברנו על זה, רק המשכנו בחיים הרגילים.

הרבה אנשים לא האמינו אפילו למה שעבר עלי. כשישבתי בין אנשים בחתונה או בהזדמנויות אחרות, ויהודים משארית הפליטה שוחחו על אודות קורותיהם ומעבריהם, לא הייתי נוטל חבל בשיחותיהם. יכול היה להתקבל הרושם שאני אולי לא הייתי "שם" ועל כן אני נמנע להשתתף בשיחה. אבל באמת לא השתתפתי כי תמיד חשבתי: מה זה יתן לי? סתם לדבר על זה פעם אחר פעם? מילא, אם מדברים עם מישהו שלא היה שם, יש אולי מקום לספר לו על החורבן שפגע בעמינו, אבל בינינו, אנשים שהיו במחנה, מה תועלת נפיק מן השיחה? על כן לא דיברתי כי רציתי להמשיך בסדר יום רגיל, לעבוד, ללמוד, להתפלל, לגדל ולחנך ילדים.

יש לי שכן שסיפר לי כי לאחר המלחמה נאלצה אשתו לקבל טיפול פסיכיאטרי במשך תקופה ממושכת. יהודי אחר, חברותא שלי ללימודים, סיפר לי שלעתים קרובות פוחדת

אשתו להשאר לבד בבית, הוא מוכרח ללכת הביתה באמצע הלימוד לדרוש בשלומה. אני, לדאבון הלב, לא יכול להבין זאת.

על כן אפשר להגדיר כברכה את כח השכחה. אבל כשראיתי שמתבגרים ב"ה, השער מאפיר ומלבין, חשבתי לי שאולי איני נוהג כשורה בהמנעי מלדבר ולספר את קורותי אפילו באזני ילדי שלי. על כן, כאשר הגיע השישי למאי, הבטתי בלוח השנה וראיתי כי לפי הלוח היהודי יום שחרורי היה בכ"ג באייר, אספתי את משפחתי, את ילדי ונכדי, וחגגנו את שחרורי.

בפעם הראשונה שהתחלתי לשוחח ולספר על קורותינו ומעברינו, אמר נכדי הבכור: "כן. אני יודע הכל. כלאו אתכם למשך חמש שנים ולא נתנו לכם לצאת, נכון?" הבנתי שהוא עדיין צעיר מדי, ילד קטן. אבל בינתיים חלפו השנים ואני רציתי לחגוג דווקא בתאריך היהודי: כ"ג אייר. וב"ה הצלחתי להקליט בקלטת את דברי, עבור ילדי. הרי עברנו כל כך הרבה סבל, ומן הראוי שילדינו ידעו על כך.

★ ★ ★

אינני מרצה מקצועי, לא באתי הנה כדי להראות את עצמי, ח"ו. אני רק רוצה בפשטות להתחלק עם קורותי עם השומעים, כי בקשו ממני למסור מה שמסרתי לילדי.

ליהודים יש בחירה. "ראה אנוכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה". הפסוק אומר גם: "ראה נתתי לפניך את החיים ואת וגו' ובחרת בחיים". לאדם ניתנה הבחירה לשמוע ליצר הטוב או חלילה ליצר הרע. ללכת בדרך הטוב או חלילה, להפך. "ובחרת בחיים" – על כן יש לבחור בדרך החיים, בדרך הטוב.

בוודאי שאיננו יכולים להשיב על השאלה: "למה זה קרה לנו?" רק להאמין כי ישר ה' צורי ולא עוולתה בו.

★ ★ ★

כשאני מביט על עצמי במבט לאחור, אני תוהה היאך נשארתי בחיים. לא הייתי גבור חיל, חזק יותר ממיליוני אנשים אחרים שנספו, לדאבון הלב. אני רק יכול לומר שעובדה זו היא ממש חסדי השי"ת, שנשארנו בחיים.

אנו מוצאים בפרשת בראשית כי לאחר שהרג קין את הבל אחיו ופחד ללכת ברחוב פן יהרגוהו, נתן לו הקב"ה אות, סימן הכר מיוחד כדי שלא יגעו בו לרע. כך אני מרגיש, שכל יהודי שנשאר בחיים אחר החורבן, קיבל משמים אות, סימן מיוחד שמנע לפגוע בו למוות; סימן שהכריז: "עשו בו כטוב בעיניכם, אבל אל תהרגוהו הרוג, כי הוא צריך לחיות בעולם! הוא צריך עדיין להקים בית יהודי, משפחה של בנים ונכדים". על כן לא קבל איש רשות להרע לו.

אינני יכול לומר כי חכמתי, או כוחותי עמדו לי כדי לשרוד, כדי לעבור את כל הצרות והסבל. רק חסדי ה' עמדו לי.

הבררה בידינו לקונן ללא הרף על האסון שארע לנו, על מה שלקחו מאתנו, על שעינו אותנו בכל מיני יסורים משונים, על שהשפילו אותנו כל כך הרבה שנים. אבל הבררה גם בידינו להסתכל באור חיובי על הארועים. הקב"ה העניק לך חיים, פעמים רבות כל כך נצבת מול סכנת חיים רצינית, אבל הקב"ה שמר אותך, עברת הכל וזכית לילדים ונכדים. יש לך את הזכיה ללמוד תורה עם בניך, כמו שאביך למד אתך. והרי זה חסד ה' גדול ונורא מאד!

אמת נכון. כל איש או אשה שעברו את השואה, יתכן שחיו וראו התרחשויות מצמררות במהלך שנות המלחמה, ועל כן הם מתקשים לשכוח. כל יהודי שהיה במחנות ובגטאות, עד היה להתרחשויות איומות ונוראות שאינכם יכולים לתאר בדמיונכם ואי אפשר לתארם במשלים. ענויים ונגישות למעלה מכח הסבל. אינני רוצה להאריך בפרטים, אבל ראוי לציין את חסדי ה'; את הבלתי יאמן, שיכולנו להתחיל אחר כך בחיים חדשים ללא סיוע פסיכיאטרי.

העובדה שהתחנכתי אצל הורים כשרים ויראים ודאי עמדה לי. בשנות נעורי לפני בר מצווה, הספקתי לשאוב ולספוג אמונה ואורחות חיים אצל הורי הטובים והישרים ע"ה. אלו עמדו לי בזמן המלחמה וגם אחר השחרור מן הגרמנים, ימ"ש.

את ההרגשה של שפלותינו בתקופה ההיא, התחלנו להרגיש לאחר שחרורינו. כי בעת שהיינו תחת מרות הגרמנים, כשלא ידענו כלל מה יקרה ברגע הבא, לא חשנו אפילו בשפלות בה אנו נתונים. כל גרמני מזוהם ונחות, כל מטורף מביניהם, מקטן ועד גדול, יכול היה לעולל ליהודים ככל העולה על רוחו, כפי שכבר ציינתי.

אתאר רק התרחשות אחת מרשעות הגרמנים, שראיתי במו עיני. בבוקר עבות אחד, נטפל גרמני אל יהודי אחד מן המחנה. מדוע בחר בו? איני יודע. הוא התעלל בו במשך כל היום; קפץ עליו, בעט בו ועינה אותו עד שנשמת היהודי פרחה מקרבו מחמת צער ויסורים רח"ל - - -

עובדה נוראה זו יכולה לתת לכם מושג כלשהו במצבנו אז. כל גרמני ארור יכול היה לעולל לנו ככל העולה על רוחו,

יומם ולילה.

יהודי משארית הפליטה סיפר לי שבמחנה בו היה, נהגו הגרמנים לשסות כלבים גדולים ביהודים. (מסוג ג׳רמן שפרדס). מובן מאליו כי כאשר כלב טורף כזה קרב אל יהודי, לא הותיר בו סימן חיים רח״ל... ויהודי זה סיפר לי כי תמיד, בהיותו בסכנה כזאת, מול הכלבים על ארבע והכלבים על שתיים, היה מצייר במחשבתו דמות של צדיק שדר במחוז מגוריו, צדיק שהכירו היטב. וציור זה גרם לו להנצל מכל הצרות! הגרמנים הארורים הרפו ממנו, גם הם גם כלביהם, כל אימת שצייר במשבתו את דמות דיוקנו הטהורה של הצדיק...

★ ★ ★

לא קל למי שבמשך ארבעים שנה נמנע לשוחח על קורות האימים בתקופת השואה, לפתוח לפתע פתאום את סגור לבו ולהתחיל לספר בדם התמצית את ארועי החורבן, לשוחח על הניסים שארעו לנו בחסדי ה׳. אבל חז״ל אומרים ״אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה״. התלמיד אינו מבין את כוונת רבו עד ארבעים שנה. ממילא אין זה פלא שבמשך ארבעים שנה, ולמעלה מזה, לא יכולתי לפתוח את שערי לבי ולשוחח על השואה. אני שבע רצון ומודה לה׳ שיכולתי להדחיק הכל ולשים פעמי לבנית בית יהודי חרדי וכשר, ולהמשיך בחיים.

מצינו בתורה כי כאשר בן ישראל ראה מעשה מסוים והוא יכול לבוא להעיד על כך לפני בית דין, ובכל זאת אינו בא, מעלה עליו הכתוב: ״אם לא יגיד ונשא עוונו״. אם לא יספר את הטעון עדות, ישא בעברה.

כך חשבתי חובה לספר משהו ממה שארע לנו. כי אנו חיים בעלמא דשיקרא. אנו יודעים כי אנשים שונים מן הגוים מכחישים כליל את פרשת השואה באירופה. יש להם העזה וחוצפה לומר כי היהודים בדו את השואה! וכל זאת בשעה שמספר מחנה הריכוז עדיין חקוק בזרועי ובזרועות ניצולי שואה! ועדיין חיים עמנו ב"ה אלפי יהודים בעולם שיכולים להעיד על כך.

לא אחפוץ לראות עוד את הגרמנים ימ"ש. אבל לדאבון הלב ישנם יהודים שנוסעים לגרמניה לביקור, והרשעים הגרמנים מוצאים את העוז והחוצפה לומר כי הדברים לא היו נוראים כל כך כפי שניצולי השואה מתארים אותם.

אנו מוצאים אצל עדים זוממין "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו". חשבתי בשעה שהייתי במחנות, תחת מגפי הנאצים ימ"ש, שכאשר אשתחרר, אעשה כל אשר לאל ידי ויכלתי להשיב להם על הסדיזם שלהם, לנקום בהם עבור הורי, אחי ואחיותי, עבור כלל ישראל. זה היה חלומי.

אבל מיד ביום הראשון לשחרורי, נוכחנו כי בעלות הברית, גם האמריקנים וגם הרוסים, התחילו מיד לבנות ולשקם את הגרמנים, להקים את חורבותיהם מן ההריסות. כיום הגרמנים שוב עשירים וחזקים יותר מכל מדינה אירופית. הוכחה נאמנה לעלמא דשיקרא. עולם האמת הוא רק העולם הנצחי.

דרך הישר הוא רק דרך התורה. כאשר יהודי הולך בדרך התורה, הוא רואה לפניו דרך ברורה איך לעבור את כל הקשיים ולהשאר יהודי נאמן. רק באור התורה אפשר להורות לעצמנו ולצאצאינו איך לבחור בין טוב לרע.

★ ★ ★

התורה מזכירה פעמים רבות יציאת מצרים. מן הנראה שזוהי הדוגמה הטובה ביותר ללמד אותנו איך להבדיל בין טוב לרע. אנחנו אומרים את פרשת הציצית גם במעריב, בלילה, אף על פי שזה לא זמן לבישת ציצית. כדי להזכיר יציאת מצרים גם בלילות.

מהי המשמעות של יציאת מצרים ליהודים? מה היתה המשמעות של יציאת מצרים עבורי בימי השואה הנוראים במחנות? המענה הוא, שמשמעות יציאת מצרים עבור כל יהודי היא, שבכל מצב, בכל מקום בו הוא נמצא - אל לו להתיאש, כי הוא יוכל בחסדי ה' לצאת משם! מצרים היתה מבצר העבדות; עבד לא הצליח מעולם לצאת משם, ואף על פי כן הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים.

אנחנו אומרים בקידוש של שבת ויום טוב: "זכר ליציאת מצרים". כי זוהי הדוגמה הטובה ביותר ליציאה מכל הבעיות, מכל הצרות, שעבודים וסבל. זהו מורה הדרך ליהודי לעבור את כל המצבים. זו הייתה המשענת שלי בימי נעורי, לא לאבד חלילה את האמונה אפילו לרגע אחד.

אני אומר תמיד לילדי שלא אבדתי את האמונה לרגע. גם כאשר ראיתי את המוות לפני העינים, גם כאשר כבר צעקתי "שמע ישראל" והוקפתי חיילים גרמנים כאשר קפצתי מן הקרון, ואלו הובילו אותי ואת חברי לגיסטפו. מה יכולתי לחשוב בדרך, במצב כזה? כבר ראינו עצמנו בחצי הדרך לשמים, כי היינו בטוחים שקיצנו קרב. האם תוכלו לעלות על הדעת מה משמעות בריחה מקרון גרמני?...

הייתי אחד משישה ילדי המשפחה, שהיה לו מזל מספיק להשאר בחיים. למשפחות אחרות לא הייתה אפילו הזכיה

הזו. הם נמחקו ר"ל לגמרי מעל פני האדמה בלי להותיר שריד ופליט.

★ ★ ★

אני זוכר, כאשר באנו לאמריקה ב-1947 כבר מצאנו יהודים שהגיעו לאמריקה לפני השואה. אלו שאלו אותנו: איך נשארתם בחיים? מדוע נשארתם בחיים?...

אינני רוצה חלילה לדבר לשון הרע. אבל לדאבון הלב, דברו אלינו כך, אלינו, שארית הפליטה. התקבלתי לעבודה במקום שאחד העובדים אמר לי: "לצערי הסתיימו הימים הטובים כאשר עשינו פרנסה ברווח. הימים הטובים הלכו עם הגיעכם הנה". הוא חשב לומר כי בתקופת השואה בחורבן אירופה, הוצרכה אמריקה ליצר לאין שיעור. המועסקים עבדו שעות נוספות ותוגמלו כראוי, ועכשיו הגיעו הפליטים, כח העבודה גדל, ממילא ירדה חשיבותם של העובדים המקומיים. על כן חשו אותנו, אי אלו, כמיותרים...

לצערי, זה היה המצב. אני מוצא זכות ללמד על אותם יהודים. כי הלא האדם הוא רק אדם. והאדם מתגשם על ידי הממון והעבודה הגשמית. והרי לא היה להם כלל מושג מה עבר עלינו!

כשבאנו לביקור בארץ ישראל ועמדנו על יד הכותל המערבי, נדמתה לנו המציאות לחלום. מהמצב הקודם בו היינו, זכינו להגיע לארץ ישראל ולשפוך לבנו לפני הקב"ה על יד הכותל המערבי. ובכלל, עצם הזכיה של ההגעה והשהייה בארץ ישראל!

ברובכם נולדתם אחר שנת 1948 ממילא מרגישים אתם

בביקור בארץ ישראל כמשהו טבעי. אבל אצלנו היתה לבקור הזה משמעות אחרת לגמרי.

הורי לא היו אנשים מוכרים, אנשים שקוראים על אודותם בספרים. אבל הם סימלו משפחה יהודית חרדית, כשרה ונאמנה בפולין דאז. בית כזה נתן לי כחות להמשיך את המסורה היהודית.

חז"ל אומרים: "מצווה גוררת מצווה". ראיתי בספרים קושיא; לכאורה מקיים כל יהודי, גם הרחוק, מצווה מן המצוות. מדוע, אם כן, אין אנו רואים כי מצווה זו גוררת מצוות נוספות? מדוע אינו ממשיך כל אחד ואחד לעשות מצוות תמיד?

וראיתי תירוץ על קושיא זו; שהדבר תלוי באלו כוחות מקיימים את המצווה. כמה מסירות נפש משקיעים עבור המצווה. אם המצווה נעשתה במסירת נפש, יש לה כח לגרור מצוות נוספות.

כמו כן בחינוך אשר חנכו אותי. חינוך כשר זה השפיע עלי; גרר ומשך אותי כל ימי חיי אל היהדות, למרות כל הקשיים. אף אני התאמצתי תמיד להמשיך את המסורה לילדי ונכדי.

★ ★ ★

בזמנים טובים אין רבותא בהתנהגות חרדית. אבל חיי האדם מורכבים מזמנים שונים - טובים, וח"ו לא טובים. כפי שראינו בעינינו בתקופתינו. ואני בטוח שכולכם כבר ידעתם "מעלות ומורדות" בחייכם. אבל כל זה קורה כדי לעורר את האדם; כדי לטלטלו מעט, שיוכל לעמוד ולעבור מצבים שונים. כשהקב"ה עוזר והכל מתנהל כשורה אצל האדם, ללא קרעים

וללא תנודות, מקבל הוא את המצב כמות שהוא באורח טבעי. על כן מביא אותו הקב"ה למצבים שונים כדי שיוכל לעמוד בכל התנאים.

כאשר חמותי, תחיה, באה לאמריקה, לא יכלה לתאר לעצמה איך תוכל לקיים כאן מצוות צדקה. והרי אמריקה ארץ עשירה היא שלכל אחד יש אפשרות לעבוד ולהרוויח. אבל הקב"ה הראה לה שגם באמריקה שייך לקיים מצוות צדקה. אנו רואים בעת התפילה יהודים חרדים אוספים כספים לצדקה. וחושבים: מדוע הם אינם הולכים לעבוד? מדוע הם אינם יכולים לקיים את עצמם בדרך אנושית יפה? התירוץ הוא שכך ברא הקב"ה את עולמו. "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ". ובכן, נמצאים אנשים מסכנים שאינם יכולים, לדאבון הלב, לעבוד ולהתפרנס.

יש נשמות שונות, אלמנות ויתומים ל"ע, אנשים שידעו הרבה סבל בחייהם. מדוע ישנם אנשים חולים? חולי נפש ח"ו... אלא מאי? הכל משמים. הכל מתוכנן וקבוע מלמעלה, לפי תכנית מדויקת, כיצד ואיך הדברים יתרחשו במציאות.

ישנם אנשים שיש להם אפשרות ללמוד. אני מכיר יהודי פנסיונר שרצו לספק לו עבודה אבל הוא התנצל שלצערו הוא אינו מסוגל עוד לעבוד, הכוחות פחתו.

יהודי אחר, ידיד שלי, מספר לי שכבר פרש לגימלאות וחשב כי עכשיו, לעת זקנה, יוכל ללמוד כמה שהוא רוצה. אבל למעשה אינו יכול להתמיד בישיבה על יד ספר, יותר מחצי שעה או שעה. אין לו את הכוחות לכך. בקושי הוא מחזיק מעמד בשמיעת שיעור של שעה.

★ ★ ★

כאשר מישהו נוסע בדרך רחוקה, הוא לוקח הוראות ממי שכבר עבר את הדרך הזו ומכירה. הוא שומע בדיוק את הוראותיו, ימין, שמאל, ימין וכן הלאה. כן הוא בחיי האדם. מי שיש לו נסיון-חיים יכול להורות לצעיר ממנו, חסר נסיון, את הדרך בה ילך.

כולכם יכולים להיות מאושרים, כי יש לכם את הזכיה ללמוד בישיבת "אש התורה". לא באתי הנה כדי לחלק לכם מחמאות, אבל אני רואה שאתם תלמידי חכמים אמיתיים. תלמיד חכם אינו רק מי שיש לו סמיכה לרבנות, אלא מי שלומד. ברוסיה רואים שמי שמכיר כבר את האות א', כבר מלמד את האות א' למישהו אחר. כאשר הוא יודע כבר את האות ב', מלמד הוא את האות ב' למישהו אחר, וכן הלאה.

לעתים קרובות אני מהרהר: מי אני שאבוא ללמד תורה ויהדות לאחרים? אבל מחשבה זו מוטעית. כי לפי האמת מה שהאדם גדול יותר, הוא יודע יותר עד מה החוב עליו ללמוד יותר. ואם מישהו יחכה עד שידע הכל, לא יוכל אף פעם ללמד.

המשנה אומרת במסכת אבות: "ארבע מידות בהולכי בית המדרש" וכו' והמשנה מפרטת: "הולך ואינו עושה, שכר הליכה בידו". שואלים המפרשים: מה תועלת מוצא מי שהולך לבית המדרש ואינו לומד? הברטנורא מלמד פשט במשנה: כיון שיהודי מגיע לבית המדרש, הרי לא שייך שלא ידבק בו משהו מקדושת בית המדרש, ועל כן "שכר הליכה בידו".

אנו צריכים להודות להקב"ה על חסדו שזיכה אותנו לבוא לארץ ישראל. האמינו לי, אני מכיר אנשים בעלי אמצעים

שיש באפשרותם לנסוע לארץ ישראל, הם יכולים לרכוש פספורט וכרטיסי נסיעה, אבל אין להם את הזכיה לכך. הם לא מבינים את הזכות שצריך לזה, ועל כן אינם מגיעים הנה לארץ ישראל.

גם אבותינו לא זכו, לדאבון הלב, לבוא לארץ ישראל, בשל סיבות אחרות. כמה צריך להרגיש תודה והודיה להקב"ה על הזכיה לעמוד ליד הכותל המערבי שהשכינה הקדושה לא זזה ממנו לעולם. איננו יכולים להבין את נסתרות ה', מדוע יהודי אחד זוכה לזה, ויהודי אחר אינו זוכה.

אנו מוצאים בפסוק שמשה רבינו ביקש מהקב"ה: "הראיני את כבודך" והקב"ה השיב לו: "וראית את אחורי ופני לא יראו" - לא תוכל להגיע רחוק מדי, להשיג את גדלותי ואת הסתרתי.

מענה מסוים לשאלה מדוע קורים דברים מסוימים, אנו מוצאים בקריאת שמע שאנו אומרים בכל יום "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי אשר אנכי מצווה אתכם היום לאהבה את ה"א ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו, יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירושך ויצהרך, ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת". - כאן אנו רואים את ההסכם שהקב"ה עשה עמנו. אם תשמעו ותקיימו את מצוותי, יהא לכם מכל טוב.

אחר כך אומר הפסוק "השמרו לכם" וגו'. דברים שאינם נעימים לשמיעה. הקב"ה עשה אותנו ערבים זה לזה. אפילו כשנדמה לנו שאנחנו צדיקים, יהודים כשרים, אבל לדאבון הלב, אנחנו יודעים שיש בינינו כל מיני סוגים ויש לנו התחיבות מסוימת כלפיהם.

זהו חלק מן המענה על השאלה מדוע קורים דברים שאיננו

משיגים.

במציאות נתן לנו הקב"ה את ענין הערבות, לטובתינו. כדי שנוכל לקבל השפעות טובות בגין זכויות אבותינו הקדושים.

לדוגמה: אם מישהו יבוא לפני בעל הבית שאצלו הוא מועסק, ויבקש העלאה בשכרו, בגלל שאביו או סבו היו עובדים מצטיינים... מובן מאליו שבעל הבית יצחק לדבריו.

אבל הקב"ה גמל עמנו חסד זה, בתתו לנו את ענין הערבות לכלל ישראל, כדי שנוכל להנות מזכות אבותינו. המחזורים שלנו של ראש השנה ויום הכיפורים, מלאים בתזכורות של זכויות אבותינו שאנחנו מבקשים טובות בעבורם: "זכור ברית אברהם ועקידת יצחק". "וגם את נח באהבה זכרת". וכיוצא באלה. אנחנו רוצים להוושע בזכות אבותינו. על כן אין אנו יכולים לטעון, חלילה, כלפי מעלה על ענין הערבות שכל יהודי ערב בעד חברו, שיש לנו התחיבויות בעבור יהודים שהם חלשים מאתנו.

באמת לא באתי הנה, כאמור, כדי להוכיח ולמסור שיעור מוסר. הבעתי את הרעיון הזה רק כדי להדגיש את התשובה על השאלה היאך ומה גרם לנו להחזיק עצמנו באמונה בעתים הקשות של המלחמה.

התשובה על שאלה זו היא: המשך המסורה. הדרך שחזינו אצל הורינו וסבינו. אצל אבי ע"ה ראיתי דבקות בתורה וחוסן באמונה. הוא ידע היטב את הנעשה בערים ובכפרים הסמוכים. הגיעו אלינו שמועות שונות על הרג ורצח רח"ל בערים ובעיירות המאוכלסות ביהודים בפולין. אף על פי כן ראיתי שאבי לא נטש מימיו את הספר מידיו. ממש עד היום האחרון שראיתיו בפעם האחרונה. לקחו ממני את כל

משפחתי, ויותר לא ראיתי אותם. צעיר מדי הייתי אז ולא התבוננתי באיזה ספר אבי לומד, אבל עצם הרעיון שתמיד ישב וספר בידיו, אפילו בזמנים הקשים ביותר, הותיר בי רושם עצום. הדבקות הזו בתורה, אדיקותו וישרותו, החדירו בקרבי רוח חזקה של אמונה ובטחון.

על כן אני אומר, מה מאושרים אתם, שהנכם נמצאים באהלה של תורה. בתורה אתם יכולים למצוא תשובות לכל הספיקות והשאלות. עליכם לדבוק בתורה, ותקבלו מענה על הכל. תוכלו להקים משפחות על דרך התורה והאמונה. מה מאושר מי שזוכה לשמוע את ילדיו שלו, עצמו ובשרו, אומרים "מודה אני לפניך". הרי זו נחת רוח הגדולה ביותר לאב יהודי!

אינני מכיר כל אחד מכם באופן אישי. אבל אני רואה את האושר שלכם שזכיתם לשבת כאן, בין כותלי הישיבה. אתם נמצאים בפלטרין של מלך, ממש על יד הכותל המערבי. מה גדולה זכותכם! חז"ל אומרים "מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי".

★ ★ ★

אנשים שואלים אותי: גדולי הדור ה"חפץ חיים" ואחרים, הלא הם ראו את החורבן העומד להתרחש ביהדות אירופה. האם הם עשו משהו לזה? נתנו עצות ליהודים לעזוב את האדמה הבוערת ולהציל את נפשם בארץ אחרת?

באמת שאלה טובה היא. ולדאבון הלב המענה הוא כפי שמצינו בנ"ך. כאשר העת טובה לישראל, הקב"ה מקבל את התפילות ואת הקרבנות. אבל בשעת חורבן בית המקדש, אנו מוצאים בכתובים שהקב"ה אמר: איני חפץ בקרבנותיכם. "מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי". ופסוקים דומים שמתוכם אנו

רואים שהשי"ת סגר את שערי השמים עבור כלל ישראל

כך הרגשנו לצערינו בתקופת חורבן אירופה. שערי השמים היו סגורים ונעולים בעד תפילות ישראל. צדיקי הדור לא יכלו לתת עצות מה לעשות והיכן לפנות. הסתר הפנים היה לדאבוננו הרב, גדול מאד. מנהיגי הדור לא יכלו ליעץ עצות כי כל הדרכים היו סגורות... יהדות אירופה היתה סגורה הרמטית בגיטו. מיד ה' אי אפשר לברוח. ומי שהיתה לו אמונה, עמד בכל המצבים הקשים. זוהי התשובה הפשוטה שנוכל להשיב על השאלה.

אנו קוראים בתוכחה פעמיים, בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבא, שם מובאים ברורות דברי ה'. אם תלכו בדרכי, (בעיקר בארץ ישראל) יוטב לכם תמיד. ואם ח"ו לא תלכו בדרך הטוב והישר, מובא שם כל מה שיכול לקרות לעם ישראל. ארץ ישראל קדושה מכל הארצות, אם תלכו בה בדרך הטוב והישר, יוטב לכם.

משל למלך, בודאי שהוא חפץ שבכל מדינות מלכותו יסורו למשמעתו וישמעו לקולו, אבל בודאי שבפלטרין של מלך, בארמונו שלו, צריך לקיים מצוותיו ולעשות רצונו ביתר שאת ועוז.

לדאבוננו, אנו נפגשים באנשים שונים שאינם עושים רצון ה'. וכי יכולים אנו להתנער מהם ולומר כי איננו ערבים למעשיהם? הקב"ה חזר עם התורה על כל אומה ולשון אבל הגוים סרבו לקבלה. אנחנו כרתנו ברית עם רבון העולם וקבלנו על עצמנו לקיים את התורה. ממילא אנו קשורים בה ומוזהרים לקיימה.

הקב"ה אינו מעניש מיד את החוטא. עונש שמימי שונה מדו"ח

שמקבלים משוטר או ממאסר, שהעונש מוטל תיכף ומיד. הקב"ה ארך אפים הוא וממתין זמן רב. כשהסאה נגדשת ח"ו, הוא פורע מן האדם.

בזמננו חשבו לדאבוננו אנשים רבים כי ח"ו הותרה הרצועה. שאין חלילה השגחה ומותר לעשות ככל עולה על הדעת. אבל הדבר אינו נכון וגרם לצערנו את חורבן עמינו. דומה הדבר למי שקבל דו"ח על החניית רכבו במקום אסור לחניה והוא אומר: מה יקרה לי? בלאו הכי אשאיר שם את מכוניתי. מי שישמע את דבריו ינוד לו בראשו על טפשותו כי בסופו של דבר יצטרך לשלם קנס על העברה.

בדומה הוא כאשר יהודי מתעלם מן ה"חוזה" והברית שהוא כרת עם הקב"ה. אנחנו לא יכולים להתעלם ולהתחמק. אנחנו ערבים איש לרעהו - לכל כלל ישראל.

אנשים אומרים: גדולי ישראל אינם אומרים מה לעשות כדי להשפיע על יהודים אחרים להתנהג כראוי, הם רק מצווים ללמוד תורה והשאר יבוא מאליו.

התשובה לכך היא: מה ביכולת גדולי התורה לעשות? כאשר בית המקדש עמד על תילו היו בעם ישראל ברי סמכא, שיכלו להשפיע על כל ישראל. אבל בזמננו, השפעת גדולי הדור היא על עולם התורה. אבל עולם הישיבות סר ממילא למשמעתם ומקיים תורה ומצוות, והחילונים אינם רוצים לשמוע לקולם.

למשל, בבורו פארק ובישובים אחרים באמריקה, הופעלה תעמולה נגד הטלוויזיה. חלק מהאנשים שאלו מדוע אסור להחזיק טלוויזיה בבית? אני אישית לא החזקתי אצלי טלוויזיה מעודי, בהווכחי כי הכלי הזה מסוגל להשחית ר"ל. ובנוגע

לחילולי שבת, החילוניים לא ישמעו בלאו הכי והיהודים החרדים שומרים ממילא שבת. כאן נעוצה הבעיה העיקרית, שגדולי התורה אינם ברי סמכא על החלקים הרחבים של עם ישראל – הציבור החילוני.

בודאי צריכים אנו לנסות להשפיע על יהודים אחרים. אם נסביר להם בדרכי נועם את המשמעות והחשיבות של שבת קודש, הם יבינו אולי. אבל אין בנו סמכות לחיב אותם. אנחנו יכולים רק לנסות ולדבר. ועל כן אנו אומרים "ומפני חטאינו גלינו מארצינו". כי כאשר בית המקדש עמד על מכונו, היתה לחכמים סמכות להכריח את כלל ישראל לשמור תורה ומצוות. כשהדבר לא קוים, הוגלינו לאסוננו מארצנו שלנו. אבל היום? למי הסמכות להכריח יהודי אחר לשמור מצוות התורה?

★ ★ ★

בזמנים קודמים לא יכלו לעבור בשתיקה ולשאת עוול של חילול שבת. אני זוכר בעירנו בפולין לפני המלחמה, סערה פרצה כאשר נודע בעיר שהספר היהודי פתח את עסקו בשבת. באמצע התפילה יצא הקהל מבית הכנסת אל מקום חילול השבת, כדי למחות. המשטרה עצרה אמנם כמה אנשים, אבל עובדה היא שהיהודים לא יכלו להבליג על חילול השבת והספר הנ"ל לא פתח יותר את עסקו בשבת.

כך היה בפולין לפני המלחמה, אבל כיום העולם אחר. ועל כן אנו מתחננים ומתפללים שתגיע העת כאשר כל האנשים בעולם יכירו את גדלות הקב"ה. כמו שאנו אומרים בתפילה: "יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון" – כל התפילות שאנו מבקשים, לא נאמרו סתם. אנחנו

צריכים לכוון בהן באמת שבמהרה בימינו תתחיל תקופת הגאולה.

בעלי תשובה שואלים: מה עלינו לעשות? האם עלינו לצאת ולהשפיע על יהודים אחרים להתקרב לתורה וללמוד אתם? או שמא אנו צריכים תחילה למלאות את המצברים שלנו, למלא את מעינות התורה שלנו, ורק אחר כך להרגיש את הערבות שלנו כלפי כלל ישראל?

לפי דעתי המענה הוא שהמחזק אחרים, מתחזק בעצמו. כך הוא בכל המובנים. לדוגמה: אני לומד גמרא עם חברותא. לפעמים, כאשר החברותא אינו מגיע, אני לומד בעצמי. יכול אני אולי לחשוב שבלימוד לבד אני מספיק יותר דפי גמרא ואולי רצוי יותר ללמוד לבד? אבל האמת היא שעל ידי לימוד בצוותא, מבינים טוב יותר את הלימוד. כמו כן גם ביהדות. כאשר מחזקים יהודי, מתחזקים גם. מהופעתי בפניכם אף אני מתחזק בהשקפה ובאמונה.

בכל בוקר אני אומרים בתפילה: "אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בליבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד". – גם ילד קטן אומר: "ללמוד וללמד" – כי על ידי הלימוד לאחרים לומדים גם.

כך הוא גם אתכם. כאשר אתם לומדים אלף-בית עם מישהו, אתם לומדים בעצמכם.

מספרים על אחד הגדולים מן הדור הקודם שהיה מכבד את המלמד שלמדו אלף-בית יותר מן הרביים שלימדו אותו גמרא והלכה, כאשר גדל. הוא הסביר זאת שאלמלא מלמד דרדקי שלמדו אלף בית, לא היה מגיע לעולם להשגותיו בתורה!

אינני פוסק. אבל אני יכול לומר לכם שאין לאנשים השגה

כמה אור מפיצים על ידי לימוד אלף בית ליהודי. יתכן שבזה פותחים לפניו את השערים ליהדות. מה גדולה הזכות הזאת! בונים יסוד ליהדות לכל החיים. זהו הכלל של "ואהבת לרעך כמוך", וכפי שאמר הלל לגר "זו היא כל התורה כולה".

★ ★ ★

אנו יודעים לצערינו, את אשר קרה לתלמידי התנא רבי עקיבא, בשל שלא נהגו כבוד זה בזה. על כן אנו מקיימים את ימי הספירה; ימים שאין עורכים בהם חתונות וחגיגות אחרות. הדבר קרה בפשטות מפני שלא היה איכפת לאחד ממצב חברו. הם לא אהבו זה את זה, לא דרשו טובתו של החבר.

אינני רוצה להחמיא לכם, לא זו מטרתי כעת, אבל אני רוצה לספר על יהודי שהתארח אצלי בחג הסוכות שעבר, והוא סיפר לי על אודות האוירה הלבבית השוררת בישיבת אש התורה. יש ממה להתפעל. אהבת ישראל והידידות בין איש לרעהו, שאני יכול להרגיש גם בעת שבתי עמכם כאן, שבת אחים גם יחד. האחד קשור בשני, וזהו עיקר התורה - ואהבת לרעך כמוך. דברי הלל הנם שיעור לא רק עבור הגר רק לכל יהודי בכל הדורות.

★ ★ ★

אנשים שואלים: האם ראינו בפולין לפני המלחמה את העבים הקודרים שמתקשרים בשמי היהודות האירופית? שעת קשה ומרה מתקרבת?

המענה הוא: הרגשנו אנטישמיות בקנה מידה גדול בפולין. עוד טרם פלשו הגרמנים לפולין, הרגשנו שנאת ישראל עזה

בין הגוים. ידעו כי היטלר ימ"ש עלה לשלטון בגרמניה ומטרתו היא להשמיד ח"ו את כלל ישראל. כמו כן שמעתי מיהודים אונגרים שגם באונגריה שררה אנטישמיות גדולה. קרקע זרועה שנאה זו הצמיחה את הגרמנים ימ"ש. הרשע הגרמני חש כי בבעלותו שדה פעולה זרוע שנאה, בו יוכל להטפל אל היהודים ללא הפרעה; לרצוח, לחמוס ולעשות ככל העולה על רוחו. ולא רק שלא יופרע, אלא גויי הארצות יתנו לו כתף תומכת ויד מסייעת.

מטרתנו עתה היא לפעול ככל האפשר; להשפיע על כל מי שרק יכול, להרבות במצוות, מעשים טובים ולימוד התורה. לעורר מה שיותר זכויות. העיקר הוא שנראה נחת יהודית מן הצאצאים והנכדים.

כשאדם הוא בעל רכוש של מיליוני דולרים, אין הוא זוכה עדיין למנוחה, אלא להפך כמאמר חז"ל: "מרבה נכסים מרבה דאגה". בירושלים נפגשים עם יהודים שלא היו בחייהם בחוץ לארץ, רק ארץ ישראל ותורתה הוא מרכז חייהם.

זכורני, כשבאתי בפעם הראשונה לביקור בארץ הקודש, פגשתי ברב שהתבטא לפני ואמר כי הוא "מיליונר". כששאלתי אותו לכוונת דבריו, אמר לי שכבר עשרה דורות ויותר, אף אחד ממשפחתו לא עזב את ארץ ישראל ולא ראה את חוץ לארץ. עובדה זו, הסביר, שווה בעיניו יותר ממיליוני דולרים. על כן הוא מכנה עצמו "מיליונר"...

יש לי בן דוד בארץ ישראל האומר לי תמיד: "לא הייתי לעולם יוצא לחוץ לארץ".

★ ★ ★

מה שלמדתי בשנות נעורי, עמד לי גם בשנים הבאות. אף על פי שבימינו אין מצויה רוח הקודש, אבל התורה היא מורת דרכנו. אנו רואים אנשים שהולכים אל צדיקים וגדולי תורה לשאול בעצתם, ועצותיהם בהירות כל כך כמו מהאורים ותומים. מדוע? כי מחשבתם דבוקה תמיד בתורה, ממילא זוכים הם לבהירות מאור התורה. ותשובותיהם, אפילו בשאלות גשמיות, הן ממש מן התורה.

מי שזוכה ללמוד תורה בנעוריו, מרגיש זאת בזקנותו. אני מכיר אנשים בעלי ממון שעכשיו יש להם כבר פנאי ללימוד אבל אינם יכולים ללמוד, כי בצעירותם לא ספגו את התורה לקרבם. כשיהודי יושב ללמוד גמרא ונעצר כי הוא מתקשה ללמוד, יניח את הגמרא ויפנה למשהו קל יותר, חומש או "קיצור שולחן ערוך" וכדומה. העיקר שילמד, שלא יתרשל, שלא ירפה.

★ ★ ★

מי יכול לדעת אם סביכם לא היו במחנות הריכוז? אני מכיר אברך, חוזר בתשובה, שמתפלל במנין שלנו. הוא הראה לי תמונה של סבו, יהודי חרדי. הוא אמר לי שסבו התגורר בעיירה מסוימת בפולין. התברר כי החברותא שלי אף הוא נולד וחי באותה עיירה. האברך התבטא ואמר כי הוא חפץ לחזור לשורשים, להיות יהודי ירא וחרד כסבו.

כולנו בני אברהם, יצחק ויעקב. רק אצל חלק מהאנשים נקרעה לצערינו שלשלת המסורה. אבל מה שבטוח הוא שמי שחפץ להמשיך במסורה, יכול גם לאחות את הקרע ולהמשיך.

אנחנו צריכים להתפלל עבור יהודים אחרים שאינם זוכים

להתפלל. אנחנו צריכים ללמוד עבור אלו שלא זכו ללמוד. נו, כמה נדרש מאתנו? מובא פרוש על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" שעל ידי הגשת עזרה לזולת, אתה עצמך נעזר.

במחנות הריכוז החזיקו אותנו הגרמנים ימ"ש בתור בני ערובה עבור יהודים שלא הכרנו אותם. כאשר יהודי ברח מן המחנה, נקמו הגרמנים הארורים את בריחתו על ידי הוצאה להורג של יהודים רבים באותו מחנה, בתור עונש על שלא מנעו את בריחת הבורח. במחנות חשנו ערבות ואחריות של יהודי עבור חברו. הגרמנים הכריחו אותנו לזה. חשנו את הערבות של יהודי ליהודי גם כאשר הם אינם מכירים זה את זה.

★ ★ ★

איך אפשר לחזק אם אומללה שקרובתה היקרה נפטרה, רח"ל ממחלה קשה, ל"ע? אנחנו יודעים כי בתי החולים מלאים להוותינו בחולאים רח"ל. מה שאנחנו יכולים לעשות למענם הוא להתפלל ולשפר מעשינו. אנחנו צריכים לכוון בתפילה במילים "רפאינו ה' ונרפא הושיענו ונושעה". עבור כל חולי ישראל. ואנחנו אומרים זאת שלוש פעמים ביום, שחרית, מנחה וערבית.

אני יודע מקרה של אשה שחלתה בהיותה בחודשים הגבוהים של ימי עיבורה. בעלה הלך אל אחד הצדיקים, הצדיק איחל וברך, והברכה התקיימה. ידועים לנו סיפורים רבים על אודות אנשים שנושעו אצל הגאון ופוסק הדור, רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ואצל גדולי ישראל אחרים.

מצינו בפרשת תולדות שעשיו למרות רשעותו, שהיה גנב ורוצח אף על פי כן, קונן כל ימיו על שהפסיד ברכות יצחק

אביו. איך אפשר להבין זאת בשכל פשוט? איך שייך אצל עשיו הרשע אמונה בברכת צדיק? שאם אביו יברכנו יזכה לטוב תמידי?

רק אפשר להבין זאת לפי מה שהפסוק מספר בפרשת וירא: כאשר הגר גורשה לפי בקשת שרה גבירתה, נגלה אליה מלאך משמים ושאלה: "מה לך הגר, אי מזה באת ואנה תלכי?" שואלים חז"ל: מאין ידעה הגר מה מראהו של מלאך? וחז"ל משיבים כי בבית אברהם אבינו "התארחו" תמיד מלאכים, והשפחה הגר "הכירה" אותם מבית אברהם... על כן לא היתה פליאה גדולה בעיני הגר, ראיית מלאך ושיחה עמו...

לפי זה אפשר להבין מדוע הצטער כל כך עשיו הרשע על שיעקב "חטף" ממנו את הברכות של יצחק. כי עשיו הלא גר והסתובב בביתו של יצחק אבינו. והיה זה מחזה טבעי לראות אנשים באים להתברך אצל יצחק הצדיק. יצחק ברך אותם והברכות נתקיימו. (כמאמר הגמרא מסכת מועד קטן דף ט"ז עמוד ב) "צדיק גוזר והקב"ה מקיים. וכן אומר דוד המלך ע"ה בתהילים (קמה, יט) "רצון יראיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם" (בתפילת אשרי שאנו אומרים בכל יום). על כן לא היה זה ענין של אמונה אצל עשיו, אלא ראיה ברורה. הוא ראה בעליל את הכח של ברכות יצחק. ועל כן רצה כל כך להתברך מפי אביו הקדוש טרם יעזוב את העולם.

זוהי המשמעות החשובה של דבקות בצדיקים. כי כך אפשר ללמוד מדרכיהם הקדושות. כפי שמצינו אצל יהושע בן נון שזכה להנהיג את ישראל אחר הסתלקות משה רבינו ע"ה כי שימש את משה בנאמנות ולא מש מעולם מאהל רבו.

המשנה אומרת במסכת אבות (פרק ד משנה ז) "העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין". העולם הזה הוא כפרוזדור אל הארמון שבעולם הבא. על כן, אם נפטר חלילה, קרוב משפחה או קרוב וידיד, אנחנו משתתפים בצערו, אבל אסור לנו בשל כך לעבור עבירה, לחלל חלילה שבת או יום טוב או לעשות איסור אחר.

אנחנו יודעים כי כאשר מישהו נפטר, הוא לא הלך מאתנו. כי אנחנו מאמינים בהשארת הנפש ונצחיות ישראל. ואנחנו מאמינים באמונה שלימה בדברי חז"ל, שהעולם הזה אינו אלא פרוזדור לעולם הבא.

כאשר אנו לומדים בגמרא את המילים "אמר אביי" "אמר ר' יוחנן" נקלטות המילים בהלך מחשבתינו והופכות לחלק מישותינו, ממהותינו. התורה מאוחדת עם לומדיה, אי אפשר להפרידה מן הלומד.

על כן קבלו הצדיקים את כל מאורעות העולם, ללא התרגשות יתרה. הם הבינו שזו היא המציאות. וכשהגיעה שעתם להסתלק מן העולם, קבלו זאת בטבעיות. הם הבינו שתפקידם בעולם הזה הסתיים, כי העולם הזה הרי אינו אלא פרוזדור לעולם הבא. הם קבלו את רצון ה' באהבה, ואין אנו ראויים לבוא חלילה בטענות.

וזהו ההבדל בין צדיקים לבין אנשים פשוטים. ליהודי פשוט נדמה שהוא כשר וישר והוא יוצא ידי חובתו כלפי הקב"ה. על כן, כאשר קורה אצלו חלילה משהו, מתמלא הוא בטענות ומתקשה לקבל עליו באהבה את הגזרה מלמעלה. אבל הצדיק חושב תמיד שאף פעם הוא לא יצא ידי חובתו כלפי

מלך מלכי המלכים, הבורא הגדול והנשגב, וממילא, כל מה שהקב"ה שולח לו, הוא מקבל באהבה, בטבעיות.

★ ★ ★

השתתפתי פעם ב"שבתון". בבוקר, בעומדי בתפילה מעוטר בתפילין, הבחנתי בשלושה יהודים שעמדו בסמוך ושוחחו. הבנתי שהם אינם מניחים תפילין. נגשתי אל אחד מהם והצעתי לו להניח תפילין. אבל הוא סרב ואמר: "לא, תודה".

הלכתי ממנו אבל לא הייתי רגוע. הרי יש לי אחריות להשפיע על יהודי להניח תפילין במידת האפשר. נגשתי שוב אל היהודי ואמרתי לו שאני רוצה לבקש ממנו טובה אישית, ואני רוצה לדעת אם הוא מוכן לעשות למעני את הטובה. הוא השיב כי הוא מוכן. אמרתי לו: אני מבקש ממך, הענק לי שתי דקות מזמנך כדי להניח תפילין על ראשך וזרועך. מובן מאליו כי הוא הניח תפילין, כבקשתי, ולא רק זה, הוא גם עמד חצי שעה עם התפילין. אחר כך חיבק אותי באהבה והודה לי בחום על ידידותי. הוא לא יכול היה לגמור להתפעל מן העובדה שדאגתי כל כך, למצבו הרוחני.

על כן, אם יש באפשרותינו, אנו צריכים להבקיע את החומה בין יהודי ליהודי. למשל, מצוות תפילין אינה דורשת זמן רב מדי. צריך רק להניח תפילין על הראש ועל היד וכבר קוימה מצוות הנחת תפילין. כמו כן במצוות ציצית. על כן צריך להשפיע על כל מי שאפשר, שיניח תפילין, שילבש ציצית, וכן בכל מצוות עשה. אנחנו צריכים רק להקציב לכך פנאי ולהתבונן בחשיבות הדבר.

★ ★ ★

זכיה היא להתעמק וללמוד את דברי חז"ל. חברותא שלי מספר לי במאור פנים ורגשי גיל כי חתנו סיים לאחרונה את הש"ס. והרי זו זכיה עצומה ליהודי! מי ידמה לו ומי ישווה לו? כמה חכמה רכש אותו יהודי בלימוד הש"ס! הוא למד להכיר את התנאים והאמוראים הקדושים. כמו ר' טרפון, ר' שמעון, ר' יוחנן, ואחרים המוזכרים בגמרא. כל אלו הפכו "לידידיו". כמה פעמים ראינו תלמידי חכמים יושבים שקועים בגמרא, מזכירים לעתים קרובות "אמר אביי" אמר אביי"... מרגישים בחוש שתלמיד חכם חי עם אביי...

שלא לדבר על תלמידי הישיבה, חסידים או אפילו ליטאים, שטובלים במקווה בבוקר כדי לטהר עצמם טרם יפיקו מפיהם "אמר אביי". הלימוד של אותו יום, נעלה לאין שיעור מבחינת קדושה. מצינו בגמרא סיפורים שונים על אודות תנאים ואמוראים שאפילו למבט עיניהם היה כח ועוצמה. וכל זה מפני שלמדו תורה בקדושה ובטהרה.

כמה שונה היא ההרגשה כשיהודי לומד גמרא מהתחושה כשהוא לומד, להבדיל, לימוד של חולין. והרי מקיפים אותנו ברוח של קדושה כשאנו מזכירים את שמות התנאים!

מובא בספרים שאפילו רק על ידי הזכרת שמו של תנא ואמורא או של צדיק אחר, מעוררים אותם בעולם העליון. הם "מתעוררים" בתמהון: מי הוא היהודי שהזכיר עכשיו את שמי? מי הוא היהודי הלומד את המימרא שלי?

לפיכך, אותו יהודי שסיים את הש"ס, הפך לקרוב לכל התנאים והאמוראים.

חז"ל מספרים לנו שהקב"ה בכבודו ובעצמו לומד תורה עם הצדיקים בגן עדן.

אבי ז"ל למד תקופה ארוכה גמרא בלי תוספות. לאחר זמן אמר לי: למדתי גמרא, ואני צריך ללמוד תוספות. בזה עצמו הגביהני למדרגה גבוהה יותר בלימוד התורה. עכשיו קבעתי שיעור בגמרא ושיעור נוסף בגמרא ותוספות.

ישנן מדרגות שונות בלימוד התורה. ככל שמוסיפים ללמוד, רואים שיש הרבה יותר מה ללמוד. אינני רוצה חלילה ליאש אתכם מן הלימוד, רק אני רוצה לציין בזה את רוחבה, עומקה וגדולתה של התורה.

מובן שכדי ללמוד תורה צריך יהודי להיות משוחרר מדאגות. אבל מצינו בתהילים (נ"ה, כ"ד) "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך" - קווה אל ה' והוא יכלכלך. הוא לא יעזבך לעולם.

אני מודה לכם על ההזדמנות שנתנה לי לדבר לפניכם. אני מקווה שדברי פעלו את הפעולה הרצויה, להבין יותר טוב את דרך התורה והאמונה.

ישיבה קטנה, מנהטן

(הרצאה)

שנים ארוכות לא שוחחתי על קורותינו בשואה, עם ילדי. כי לא יכולנו לתאר את המפגש עם הזכרונות המרים. אל תשכחו שתקופה זו לא קצרה היתה; היא השתרעה על פני שנים. ואני רציתי להתבונן על החיים במבט חיובי.

זוהי על כן הסיבה שבגללה נעניתי להזמנה לדבר לפניכם. אתם בגיל בר מצווה. גם נכדי יוסי יגיע בקרוב למצוות. וזהו בדיוק הגיל שנמנו שנותי כאשר המלחמה פרצה ב-1939.

גדלתי בפולין בסביבה עוינת. בין גוים אנטישמים, זורקי אבנים. הורגלנו לרשעות הפולנים. איני יכול לומר על אודותם מילה טובה אחת. אולי היו פולנים ספורים שהצילו יהודים בזמן המלחמה. אבל האחוז הגדול מהם אכול היה ורקוב ברשעות, בשנאת ישראל.

שמורים עמי סיפורים מצמררים אבל אני לא רוצה לספר כל מה שעבר עלינו. אני אתמקד רק בחלק קטן. מספר חקוק בזרועי, הייתי באושוויץ, בוכנוולד ובמקומות דומים.

בלילה אחד, בהגיענו לאושוויץ, הפשיטו אותנו מבגדינו והובילו אותנו לתאי הגז. שאלתי יהודים שעבדו שם מקודם, היכן נוכל למצוא את בגדינו? אלו צחקו צחוק מר והפטירו: "באושוויץ אין צורך בבגדים, מן הנראה שאינכם יודעים לאיזה מקום נקלעתם". כך החזיקו אותנו במשך לילה מבלי שנדע מה יעשה בנו. לאחר מכן נודע לנו כי כל אותו לילה דנו הגרמנים ביניהם מה לעשות בנו; אם להשמידנו בתאי הגזים או להשאיר אותנו בחיים. זה היה כבר בשנת 1944.

במחנה אחר בו הייתי, נהנו הגרמנים מהתעללות בנו. איני יכול לתאר את מראה המחנה הזוועתי.

חבר שלי שהיה עמי במחנה, נתפס פעם על ידי גרמני בחדרו בעת העבודה. הגרמני הסדיסט הארור תפס את היהודי האומלל ובלי טענות ומענות תלה אותו על אתר. הי"ד.

הגרמנים נחשבו ל"מתורבתים" ומלומדים. הם למדו באוניברסיטאות ואחר כך התנפלו כחיות טרף על היהודים, עינו אותם ורצחו בהם.

כאשר הייתי נער בישיבה, ידענו שיש כמה סוגים של גוים. ישנם גוים מלומדים שהם "עדינים" יותר מגויי הכפרים, אלו שהיינו רגילים אליהם. אנחנו הסתכלנו על גויי הכפרים כעל איכרים חסרי תרבות ואנושיות המסוגלים לכל. אבל חשבנו כי הגרמנים ה"טובים" יותר, ה"אינטליגנטים" ו"המלומדים" שונים מן ה"פשוטים". מדברים שפה אחרת, מתלבשים אחרת ומתנהגים אחרת.

אכזבתי הראשונה הייתה על כן בראשית המלחמה ב-1940 כאשר לקחו אותי לעבודה (טרם הובאתי למחנה) בעבודת בניה בשדה תעופה. לפתע הגיע מהנדס גרמני והתחיל להכות את היהודים על ימין ועל שמאל ללא סיבה, ללא רחמים. אז נוכחתי ב"עדינות" ה"מלומדים" שבהם, במהותו של מהנדס גרמני שהצטייר תמיד בעיני כעילית שבין הגוים. אכזבתי הייתה מרה ונוראה.

הבנתי אז את דברי חז"ל: "הלכה בידוע שעשיו שונא ליעקב". כמו הלכה למעשה היא העובדה שכל גוי שונא כל יהודי. רק מחסדי הקב"ה שהוא מונע את הרשע עשיו מעשות רע לכל יעקב. כפי שאנו רואים פעמים רבות ברחוב כשכלב עובר ורוצה לנשוך אדם אבל בעליו מונע אותו מלהתנפל עליו. כך גם הרגשנו איך רבונו של עולם שומר עלינו מפני הגרמנים, ועל כן נשארנו בחיים.

כן אנו רואים בפסוק ביציאת מצרים "ולכל בני ישראל לא

יחרץ כלב לשונו". על כן, כאשר יש לנו מנוחה בעולם, באמריקה או במקום אחר, זה רק מפני שהשי"ת מונע את הכלבים - את הגוים הרשעים שרוצים להרע לישראל, מלהתנפל עלינו. רק מחסד ה' אנו זוכים למנוחה מעת לעת, ולא מפני שאנו חכמים יותר עכשיו ממה שהיינו לפני כן.

הסכמתי על כן להופיע לפני תלמידי הישיבה כי השיחה יכולה ללמד אתכם איך להבין את החיים. התורה היא תורת חיים. לא חיים של גלידות, תפנוקים וגשמיות אחרת אלא חיים של ממש - עוצמה ועוז.

זכיתי ונולדתי במשפחה חרדית כשרה. נער צעיר הייתי עדיין. הלכתי לעבודה ויותר לא ראיתי את הורי ע"ה. מקודם שמענו כי בעיירה פלונית ואלמונית מובילים את היהודים למקום כלשהו ויותר הם אינם שבים. אבל אצלנו עוד לא הרגישו את זה עד לאותו יום מר. הורי קמו בבוקר השכם כי הקבוצה כבר הייתה מוכנה להובלה. הם באו להפרד ממני וזו הייתה הפעם האחרונה שראיתי אותם. משישה ילדים נותרתי יחיד.

מה מאושר הייתי לפני הבר מצווה, בבית הורי הצדיקים. דרכם האירה את נתיבי בימים הקשים ביותר כאשר בבת אחת איבדתי את כל המשפחה, הורים אחים ואחיות. נשארתי גלמוד בקרבת הגנגסטרים הגרמנים. מה אני מכנה אותם גנגסטרים? הם היו הסדיסטים המרושעים ביותר. אבל אני שאבתי חיזוק מן החינוך הטהור שקבלתי משחר נעורי בבית הורי, שנטעו בלבי את האמונה בא-ל הגדול וחינכו אותי חינוך ללא פשרות. כך ידעתי שאם הקב"ה רוצה שאני או יהודי אחר נשאר בחיים, לא יוכל איש לפגוע בנו ולעשות משהו בניגוד לרצונו. וכך עברנו את תלאות המלחמה, וב"ה הקמנו בית חדש באמריקה.